

DOCUMENTA HISTORICA 70.
Az SZTE BTK Történész Diákkör kiadványa

A SZOVJET–JUGOSZLÁV KONFLIKTUS TÖRTÉNETE A FORRÁSOK TÜKRÉBEN

(1948 február – 1949 november)

Fordította és a bevezető tanulmányt írta:
VUKMAN PÉTER

JATEPress
Szeged 2005

A Documenta Historica eddig megjelent számai:

1992

1. Az 1887-es földközi-tengeri egyezmények. [Nyemcsok Attila] (*elfogyott*)
2. A tiltsi béke (1807. júl. 7.). [Szász Erzsébet] (*elfogyott*)
3. Talleyrand, Charles-Maurice: Értekezés annak előnyeiről, hogy a jelen körülmények között új gyarmatokat szerezzünk. [Szász Géza]
4. A schönbrunni béke (1809. okt. 14.). [Szász Erzsébet]
5. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot! (A cseh-szlovákok áldozatának történelmi bemutatása). [Gulyás László] (*elfogyott*; utánnyomás: 23. sz.)
6. Korai angolszász törvények I. A kenti törvények. [Szántó Richárd] (*elfogyott*)
7. Az 1939–40-es finn–szovjet háború dokumentumai. [Engi Imre]
8. Dokumentumok az orosz–szovjet törekvésekről a Boszporusz és a Dardanellák megszerzésére (Konstantinápoly-egyezmény, 1915; német–orosz tárgyalások, 1940). [Boros Tamás]

1993

9. A Birodalom és Észtország. A szovjet–észt szerződés megszületésének dokumentumai (1939 szeptember). [Vandlik Krisztina]
10. Edward Balliol skóciai hadjárata. Részletek a Lanercosti krónikából és a bridlingtoni kanonok Gestájából. [Kis Andrea]
11. Az 1943 decemberi Beneš–Sztálin–Molotov megbeszélések dokumentumai. [Gulyás László]
12. Békesszerződés Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között (1783. szept. 3.). [Kökény Andrea]
13. Új bécsi tudósítások a kiváló Schwarzenberg grófnak a tatái, veszprémi és palotai erődök és más helyek elfoglalásáról, a szigeti erőd összeomlásáról és a Törökországban napról-napra erősödő hanyatlásról (1599). [Lévai Judit]
14. 1789 Franciaországa a panaszok tükrében. [Gyuricza Róbert]

1994

15. Az 1594-es birodalmi gyűlés határozatai a magyar háborút illetően. [Wölflinger Ildikó]
16. Volgai német dokumentumok (1918–1941). [Opauszki István]
17. Az 1916. évi arab felkelés kiáltványa. [Ferwagner P. Ákos, Lőkös István]
18. A Bayeux-i fali szőnyeg. [Varga Vanda Éva] (*elfogyott*; utánnyomás: 34. sz.)

1995

19. A Constantinus-i adománylevél (Donatio Constantini – VIII. sz.). [Piti Ferenc] (*elfogyott*)
20. A Hét Sziget Köztársaság és Kapodisztriasz. [Szász Erzsébet]
21. A lengyel emigráns kormány és a Szovjetunió kapcsolatfelvételének dokumentumai, 1941. [Csósz László]
22. Németország két megosztási terve (Morgenthau-terv, Frankfurti dokumentumok). [Mayer János]
23. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot! (A cseh-szlovákok áldozatának történelmi bemutatása). [Gulyás László] (az 5. sz. utánnyomása).
24. Az 1849-es magyar–velencei szerződés. [Krámlí Mihály]
25. Az Anita-felirat (i. e. 1600 körül). [Bolega Erika]

DOCUMENTA HISTORICA 70.
Az SZTE BTK Történész Diákkör kiadványa

A SZOVJET–JUGOSZLÁV KONFLIKTUS TÖRTÉNETE A FORRÁSOK TÜKRÉBEN

(1948 február – 1949 november)

Fordította és a bevezető tanulmányt írta:
VUKMAN PÉTER

JATEPress
Szeged 2005

A fordított szöveg forrása:

White Book on aggressive activities by the governments of the USSR,
Poland, Czechoslovakia, Hungary, Rumania, Bulgaria
and Albania towards Yugoslavia.

Ministry of Foreign Affairs of the Federal People's Republic of Yugoslavia.
Beograd, 1951, 79–81., 140–145., 183–185., 321–323., 353–354., 409–412.

Szakmai lektor:

A. SAJTI ENIKŐ

Sorozatszerkesztő:

PÁNDI LAJOS

A kötet megjelenését támogatták:

SZTE Történelem Doktori Iskola Modernkori Program

SZTE BTK Hallgatói Önkormányzat

SZTE Egyetemi Hallgatói Önkormányzat

© SZTE BTK Történész Diákkör, 2005

© Vukman Péter, 2005

HU-ISSN 1216-0954

TARTALOM

Bevezetés	5
Szovjet kísérlet Jugoszlávia politikai alávetésére	7
A politikai nyomásgyakorlás egyéb formái	10
Katonai nyomásgyakorlás; a szovjet támadás lehetősége	13
A gazdasági nyomásgyakorlás	15
Ajánlott irodalom	17
Dokumentumok	19
1. dokumentum	19
2. dokumentum	21
3. dokumentum	23
4. dokumentum	27
5. dokumentum	27
6. dokumentum	31
7. dokumentum	32
8. dokumentum	39
9. dokumentum	39
10. dokumentum	41
11. dokumentum	41
History of the Soviet–Yugoslav conflict based on primary sources	43

BEVEZETÉS

1948. február 10-én Sztálin Moszkvába rendelte titkos megbeszélésre a jugoszláv és a bolgár kommunista párt vezetőit. A találkozóra hivatalosan azért került sor, hogy megvitassák a köztük fennálló nézeteltéréseket. Az itt megfogalmazott kritikák látszólag a bolgárok, valójában viszont a Jugoszláv Kommunista Párt (JKP) és annak vezetője, Joszip Broz Tito ellen irányultak. Tito már korábban megsejthetett valamit a találkozó céljáról, így ellentétben a bolgárokkal, akik a legmagasabb szinten képviselték magukat, nem ment a szovjet fővárosba. A találkozó meghatározó szerepet töltött be Jugoszlávia második világháború utáni történelmében, mivel ezzel vette kezdetét a két ország közti konfliktus, mely kihatott Jugoszlávia és a többi kelet-közép-európai ország történelmére is.¹

A találkozót követően felgyorsultak az események. 1948. március 20. és május 22. között három levélváltásra került sor a jugoszláv és a szovjet vezetés között.² Míg ezekre a közvélemény tudta nélkül került sor, a nyár folyamán Sztálin nemzetközivé szélesítette a vitát. A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának (Kominform) június 20–22. között tartott bukaresti ülésén éles hangon ítélték el a jugoszláv vezetést, és a JKP-t kizárták a szervezetből.³ Bár már korábban megtörtént a szovjet katonai és polgári tanácsadók visszahívása Jugoszláviából (március 18. és március 19.), az események igazából ettől kezdve gyorsultak fel. Sztálin gazdasági és politikai nyomás gyakorlásával próbálta meg térdre kényszeríteni a jugoszlávokat. A szovjet blokk számos országában rendeztek Tito-ellenes kirakatpereket. Molotov szovjet külügyi népbiztos 1949. augusztus 18-i beszédében nem zárta ki a katonai támadás lehető-

¹ A találkozóról részletesen lásd: Milovan Djilas: *Találkozások Sztálinnal*. Magvető Kiadó, Budapest, 1989., és Edvard Kardelj: *Visszaemlékezések*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1981. A megbeszélésre vonatkozó dokumentumot lásd: Vukman Péter: *Sztálin és Tito moszkvai titkos találkozója*. Documenta Historica 64. JATEPress, Szeged, 2004.

² A levélváltás magyarul is olvasható: A Jugoszláv Kommunista Szövetség a nemzeti munkásmozgalomban 1948 és 1968 között. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1968. 201–215. illetve 217–245. old.

³ „A Kommunista Pártok Tájékoztató Irodájának Határozata a Jugoszláv Kommunista Párt belső helyzetéről” címmel 1948. június 28-án kiadott határozat magyarul is olvasható: A Jugoszláv Kommunista Szövetség ... id. mű 246–253. old. A dokumentumot nem véletlenül adták ki azon a napon. 1389. június 28-án szenvedtek a szerb csapatok döntő vereséget az oszmán-török seregektől, mely egyben a középkori szerb állam bukását is jelentette.

ségét sem. Ezt követte a barátsági, szövetségi és kölcsönös segítségnyújtási szerződés felbontása. Az események a Budapesten ülésező Kominform-vezetők november 29-i nyilatkozatában csúcsosodtak ki. A „Jugoszlávia Kommunista Pártja a gyilkosok és kémek hatalmában” címmel kiadott nyilatkozat a JKP vezetőiről mint „reakciós, nacionalista, klerikális és fasiszta bandáról” beszél. „Tito, Kardelj, Ranković és Djilas klikkje” pedig egy „fasiszta típusú, antikommunista, rendőri államot” szilárdít meg Jugoszláviában.⁴

A jelen forrásközlés, szervesen kapcsolódva a Documenta Historica 2004 májusában megjelent 64. számához, a fent említett időszakból mutat be 11 dokumentumot, melyek tükrözik a gazdasági, politikai nyomásgyakorlás széles skáláját, sőt utalnak az esetleges katonai támadás lehetőségére. Közös jellemzőjük, hogy rávilágítanak arra, hogyan, milyen lépések megtételével kísérelte meg a Szovjetunió Jugoszlávia betagolását egy szovjet vezetésű monolit tömbbe. A források kiválogatásánál a minél teljesebb kép felrajzolása mellett további szempontot jelentett, hogy keletkezésüket tekintve is sokféle dokumentumot tárjunk az olvasó elé. Ezt a célt követve a kiadványban szerepel például gazdasági jelentés, katonai vezető vallomása, illetve több kormányjegyzék is. Törekedtünk arra, hogy ahol lehetséges, mindkét fél álláspontját bemutassuk. A források között szerepel egy, a belgrádi magyar követséghez intézett jugoszláv kormánynyilatkozat is, mely a magyar-jugoszláv határon tapasztalt incidensekről tesz részletes említést. E forrás kiválasztásában az a szempont vezérelt, hogy érzékeltesük a konfliktusnak a jugoszláv-magyar kapcsolatokra gyakorolt hatását.

A dokumentumok közlése előtt ugyanakkor fontosnak tartjuk, hogy vázlatosan megismertessük az olvasóval e rövid időszak eseménydús történetét, elősegítve ezzel a közölt források minél jobb megértését.

⁴ A Kominform budapesti nyilatkozatának kiadásának dátuma ismét sokatmondó: 1943-ban november 29-én ült össze Jajcában a Jugoszlávia Népfelszabadító Antifasiszta Tanács (AVNOJ) második kongresszusa. Később erre mint a „második Jugoszlávia” államalapítására tekintettek. A nyilatkozat magyarul is olvasható: A Jugoszláv Kommunista Szövetség ... id. mű 262–266. old, illetve Mezei Géza (szerk.): Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése (1945–1949). Új Mandátum, Budapest, 2001. 361–364. old.

Szovjet kísérlet Jugoszlávia politikai alávetésére

A szovjet vádakra adott első nyilvános válaszként Tito összehívta a JKP V. Kongresszusát (1948. július 21–28.).⁵ Ezzel akarta demonstrálni hatalmát, illetve a párt vezetői és az alsóbb pártszervek közt meglevő egységet.⁶ Július 21-i, közel öt órás beszédében Tito kiemelte a párt második világháborúban és a szocializmus építésében betöltött szerepét, valamint a jugoszláv népek hazaszeretetét. Hangsúlyozta a kommunista ideológia egységét. Beszédével megnyerte a küldöttek támogatását, akik „*Sokáig éljen Tito elvtárs! Sokáig éljen Sztálin elvtárs, a haladó emberiség tanítója és vezetője!*” felkiáltásban adtak hangot nézetüknek.⁷ A lelkes felkiáltások ugyanakkor arra is utaltak, hogy a jugoszláv vezetés ekkor még nem gondolt a teljes szakításra, hanem a nyilvánosság előtt továbbra is hangoztatták hűségüket a Szovjetunió és annak vezetője felé.⁸ Az ekkor elfogadott pártprogram is a szocializmus sztálini értelmezésén alapult. A kongresszus ugyanakkor Sztálin számára nyilvánvalóvá tette, hogy a jugoszlávok megtörése nem fog olyan könnyen menni, mint ahogy azt addig gondolta.⁹

⁵ Érdemes megjegyezni, hogy Tito már az 1948 februári moszkvai titkos találkozó után, a központi vezetőség március 1-jén megtartott ülésén kifejtette, hogy a Szovjetunió célja Jugoszláviának mint államnak az alávetése: „A Szovjetunióval való viszonyunk az utóbbi időben zsákutcába jutott. [...] Most országunk függetlenségéről van szó.” Polonyi Péter: Mao – A. Sajti Enikő: Tito. Pannonica, Budapest, 2000. 283. old.

⁶ A kongresszus jelentőségét az is bizonyítja, hogy az 1928-ban, a németországi Drezdában megtartott negyedik kongresszus óta nem került sor összehívására. Stephen Clissold ed.: Yugoslavia and the Soviet Union 1939–1973. A Documentary Survey. Royal Institute of International Affairs, London, 1975. 56. old.

⁷ Dennison Rusinow: The Yugoslav Experiment 1948–1974. University of California Press, Berkeley – Los Angeles, 1978. 29. old.

⁸ Ezzel sikerült a nyugati hatalmakat is meglepésztetniük. Kezdetben mind az amerikaiak, mind a britek szovjet taktikai lépésnek tekintették a szakítást. Ebben megerősítette őket, hogy az 1948. július–augusztusban Belgrádban megtartott Duna-konferencián Jugoszlávia, a többi partmenti állammal közösen, rendre a szovjetek mellett szavazott. Ennek következtében ekkor még nem támogatták Titót. Meglepő, de Tito személyes ambícióit tartották a vizály fő okának. Fülöp Mihály – Sipos Péter: Magyarország külpolitikája a XX. században. Aula, Budapest, 1998. 360. old. és Beatrice Heuser: Western Containment Policies in the Cold War. The Yugoslav Case, 1948–1953. Routledge, London – New York, 1989. 35–38. old.

⁹ Clissold id. mű 56. old, Juhász József: Volt egyszer egy Jugoszlávia. Aula, Budapest, 1999. 129. old. és Ivo Banac: With Stalin against Tito. Cominformist Split in Yugoslav Communism. Cornell University Press, Ithaca – London, 1988. 128. old.

A kongresszus mellett Tito egyéb biztonsági lépéseket is tett. Még áprilisban letartóztatta Sreten Žujovićot és Andrija Hebrangot.¹⁰ A vádak szerint 1942-es fogságba esése után Hebrang az usztasának¹¹ dolgozott. Vezető horvát kommunista politikusként így lehetősége nyílt arra, hogy „usztasa ügynököket” állítson a párt és a hadsereg több fontos posztjára.¹² Žujović pedig 1945 és 1948 között szovjet kémként tevékenykedett. Továbbá hitt abban, hogy Jugoszlávia egy nap a Szovjetunió részét fogja majd képezni. Véleménye szerint kétség sem férhet az SZK(b)P jó szándékához.¹³

Valójában Tito ezzel a lépéssel a szovjetbarát fordulatot akarta megakadályozni. A szovjetek ugyanis Žujovićot szánták új pártfőtitkárnak, Hebrangot pedig miniszterelnöknek kívánták megtenni.¹⁴

A menekülést választotta Arso Jovanović tábornok¹⁵. Őt Sočice falu közelében – a hivatalos verzió szerint – határőr lőtte le, megakadályozva ezzel, hogy illegálisan elszökhessen az országból.¹⁶

Hasonlóan eredménytelenül végződtek azok a szovjet tervek is, hogy horvát, bosnyák, montenegrói és a macedón pártszerveket fordítsák Tito ellen. A Ranković vezette rendőrség hatékonyan működött. 1948–1963 között 55 663

¹⁰ Andrija Hebrang (1899–1948) letartóztatását korábbi barátja, Ivan Gošnak vezette. Egyben ő volt a JKP Központi Bizottsága nyomozással foglalkozó bizottságának vezetője is. Banac id. mű p. 119. Hebrang 1948-ban a börtönben öngyilkosságot követett el. Sreten Žujović (1899–1976) 1924-től a JKP tagja. A JKP KB tagja. 1941-től a Szerbiai Főparancsnokság főparancsnoka. Később miniszter, vezérezredes. 1948-ban letartóztatják, majd később visszaveszik a pártba.

¹¹ Usztasa: horvát nacionalista–fasiszta katonai szervezet, mely együttműködött a megszálló német seregekkel.

¹² Érdekes megfigyelni, mennyire hasonlítottak ezek a vádak azokra, melyek alapján Sztálin elítélte Buharint. Őt többek között azzal vádolták, hogy a Gestapo illetve a japánok ügynöke. Banac id. mű 120. old.

¹³ Adam B. Ulam: *Titoism and the Cominform*. Greenwood Press, Westport, 1952. 111–113. old.

¹⁴ Clissold id. mű 56. old.

¹⁵ Arso Jovanović (1907–1948). A királyi hadsereg tisztje, 1941-től a kommunisták oldalán vesz részt a harcokban. A Crna Gora-i partizánok főparancsnoka, majd a Legfelsőbb parancsnokság vezérkari főnöke. 1948-ban a Katonai Főakadémia vezetőjévé nevezték ki.

¹⁶ Barbara Jelavich: *A Balkán története. II. kötet: 20. század. Osiris–2000*, Budapest, 1996. 286. old. és *White Book on aggressive activities by the governments of the USSR, Poland, Czechoslovakia, Hungary, Rumania, Bulgaria and Albania towards Yugoslavia*. Beograd, 1951. 367. old.

főt tartóztattak le, közülük 16 731 embert ítélték börtönbüntetésre. Halálos ítéletet azonban nem hoztak.¹⁷

Nyilvánosságra került több tiszt vallomása arról, hogyan próbálták meg őket beszervezni a Szovjetunióban folytatott tanulmányaik során. A jelen forrásközlésben szerepel Ante Banina jugoszláv vezérőrnagy vallomása (2), melyet 1948. április 11-én tett. A vallomásból kiderül, hogy a szovjetek már 1945-től kezdve kísérleteket tettek a jugoszlávok beszervezésére. Őt akkor keresték fel, amikor befejezte tanulmányait a Vorosilov Katonai Akadémián. Részletesen beszámol, milyen érvekkel próbálta őt meggyőzni a beszervezésével megbízott szovjet tiszt. Ebből kiderül, hogy főként a hadsereggel kapcsolatos kérdések érdekelték őket. Érvként hozták fel, hogy mivel Banina Moszkvában folytatta tanulmányait, egyes kérdéseket biztosan máshogy lát majd mint a jugoszláv hadsereg többi tisztje. Banina válaszaiban utal arra, hogy Jugoszlávia független ország, melynek megvannak a megfelelő szervei, ahová a szovjetek fordulhatnak. A vallomás arra is utal, hogy a beszervezés hasonló módon zajlott a többi végzős diák esetében is.

Szintén a Szovjetunióban tanuló jugoszláv diákokkal kapcsolatos a moszkvai jugoszláv nagykövetség 1948. július 6-án kelt jegyzéke, melyben közlik Belgrád döntését az összes jugoszláv állampolgár visszahívásáról. (3) A dokumentum számos példát sorol fel, hogyan próbálták meg rávenni őket Jugoszlávia elleni tevékenységekre. Általánosságban elmondható, hogy nyilatkozatot kellett volna tenniük a Kominform határozata mellett. Egyeseket ezen felül arra is rá akartak venni, hogy terjesszék is a határozatot. Nem maradhatott el az ideológiai vádaskodás sem. A jegyzék szerint Titót Trockij és Buharin követőjének tüntették fel, de előfordult az is, hogy Csang Kai-sekhez hasonlították. Ezen okok miatt a belgrádi vezetés úgy ítélte meg, lehetetlenné vált, hogy a jugoszláv állampolgárok továbbra is a Szovjetunióban maradjanak. Ezért arra kérték a szovjet vezetést, hogy hazahozatalukban nyújtsanak hathatós segítséget. Moszkva azonban, ahogyan az a szovjet külügyminisztérium pár szavas válaszjegyzékéből (4) kiderül, „*modortalansága és rágalmazó jellege miatt*” nem foglalkozott a kérdéssel, és visszaküldte a jegyzéket.

¹⁷ Clissold id. mű p. 57. és Dragan Marković: *Istina o Golom Otoku*. Narodna Knjiga, Beograd, 1987. 15–17. old. Clissold a konkrét időkeret megadása nélkül 8400 szimpatizáns letartóztatásáról írt.

A politikai nyomásgyakorlás egyéb formái

Sztálin nyomásgyakorlásának további kellékét jelentette a Jugoszláviával kötött szerződések felbontása és a diplomaták kiutasítása a Szovjetunióból.

Először a Moszkvában 1948. februárjában tartott találkozón kötött konzultációs szerződést mondták fel szóban 1948. április 24-én. Ezt követte 1949. szeptember 28-án a barátsági, kölcsönös segítségnyújtási és háború utáni együttműködésről 1945. április 11-én Moszkvában kötött szerződés felbontása. (6)

Az utóbbihoz az ürügyet a Budapesten zajló Rajk-per szolgáltatta. Zsdanov a Kominform bukaresti ülésén kijelentette, hogy a Szovjetuniónak „bizonyítékaik vannak a kezében Tito összeesküvő aknamunkájáról, amivel az imperialista kémügynökségek szolgálatában a népi demokráciák aláásására törekedett.”¹⁸ Ez szolgált kiindulópontként a bekövetkező tisztogatásokhoz.

Rákosi Mátyás¹⁹ 1948 kora nyarán Moszkvába hívták a tervek előkészítésére. Ideális bűnbakként Rajk Lászlót szemelték ki. Rákosi nem csak riválisától akart megszabadulni, de a perrel akarták bizonyítani, hogy Tito áruló, az amerikaiak ügynöke, és célja a szocializmus és a Szovjetunió hatalmának megsemmisítése. Emellett igazolni akarták, hogy az osztályharc állandóan fokozódik, az ellenség pedig már a pártba is beépült.²⁰

Rákosi hazatérte után a Politikai Bizottság előtt számolt be arról, hogy Rajk az amerikai titkosszolgálat embere. Péter Gábor²¹, Szűcs Ernő és Décsi Gyula²² vezetésével speciális csoportot hoztak létre, mely gondosan előkészítette a pert.

¹⁸ Idézi Berend T. Iván: Terelőúton. Közép- és Kelet-Európa 1944–1990. Vince Kiadó, Budapest, 1999. 91. old. A perről – a teljesség igénye nélkül – részletesen beszámol: Kiszely Gábor: ÁVH. Egy terrorszervezet története. Korona, Budapest, 2000. 151–214. old. és Pünköshti Árpád: Rákosi a csúcson: 1948–1953. Európa, Budapest, 1996. 143–257. old.

¹⁹ Rákosi Mátyás (1892–1971) eredeti foglalkozása szerint külkereskedő. A Tanácsköztársaság alatt népbiztos. 1921–1924 között a Komintern Végrehajtó Bizottságának titkára. 1945-től az MKP, majd az MDP főtitkára, illetve első titkára (1956-ig). 1949–1952 között miniszterelnök-helyettes, majd 1952–1953 között miniszterelnök. 1956 júliusában leváltják, és szovjetunióbeli emigrációba kényszerítik. Ott is halt meg emigrációban.

²⁰ Berend id. mű. 92–93. old.

²¹ Péter Gábor (1906–1993) szabósegéd. 1945-től a politikai rendőrség egyik szervezője, 1953-tól a szervezet vezetője. A koncepciók perék egyik realizálója. 1953-ban őt is letartóztatják. 1959-ben szabadul, azt követően könyvtárosként dolgozik.

²² Décsi Gyula (1919–1990) államvédelmi alezredes. 1952–1953 között igazságügy-miniszter. 1953 őszén 9 évi börtönbüntetésre ítélik, de már 1957-ben szabadon engedik. Ezt követően az Akadémiai Kiadó szótárszerkesztője.

1949 májusában Prágában letartóztatták Noel Fieldet, majd Szőnyi Tibort²³. Az ő vallomásuk alapján pedig május 30-án Rajkot is. A per során a vádlottakat válogatott kegyetlenségeknek, veréseknek, kínvallatásoknak vetették alá. Rajkot azonban még így sem tudták megtörni. Időközben akkora mennyiségű anyag gyűlt össze, hogy már maguk a vádlók sem tudták áttekinteni. Ezért segítségül hívták Belkin tábornokot²⁴. Ekkor került előtérbe a „jugoszláv vonal” hangsúlyozása.²⁵

A vádak szerint Rajk 1946-tól rendszeres kapcsolatban állt Lazar Brankov-val²⁶ és több jugoszláv követségi tisztviselővel. Rendszeresen szolgáltattott ki számukra bizalmas információkat. Tájékoztatta őket a rendőrség működéséről, de arra is figyelmeztetett, hogy a Kominform határozatban fogja elítélni a Jugoszláv Kommunista Pártot.²⁷

Rajkot végül a szeptember 16–24. között zajló kirakatperben halálra ítélték és október 15-én kivégezték. Szeptember 30-án Rákosi a budapesti pártaktíván mondott beszédében hangsúlyozta: Rajk bevallotta, hogy „*a magyar kommunista vezetők meggyilkolásával és a Tito-hadsereg beavatkozásával egyidejűleg felkelést robbantottak volna ki a népi demokráciákban.*”²⁸ 1951-ig több mint harminc titkos tárgyaláson további 141 vádlott ügyét tárgyalták. Közülük tizennégyet kivégeztek, tizenegyet életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték.²⁹

²³ Field, Noel (1904–1970) amerikai kommunista. A II. világháború alatt Svájcban tevékenykedett, támogatta a náciellenes föld alatti mozgalmakat. Ugyanakkor szoros kapcsolatban állt az amerikai titkosszolgálattal, az OSS-szel. Tárgyalás nélkül 1954-ben szabadon engedik. Haláláig Magyarországon élt. A világháború alatt szoros kapcsolatban állt Szőnyi Tiborral, a későbbi Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) káderosztályának befolyásos vezetőjével, aki a háború alatt Bécsben és Zürichben élt emigrációban.

²⁴ Fjodor Belkin (más írásmóddal Bjelkin) 1945-ben a Szövetséges Ellenőrző Tanács munkatársaként érkezik először Magyarországra, majd a kelet-európai elhárítási parancsnokság vezetője lesz. 1949-től részt vesz az ÁVH munkájában és a Rajk-per kidolgozásában. 1952-ben állítólag a Szovjetunióban letartóztatják. Későbbi sorsa ismeretlen.

²⁵ Berend id. mű 91–96. old.

²⁶ Brankov, Lazar (1912–?), Jugoszlávia budapesti követségének ügyvivője, a jugoszláv titkosszolgálat magyarországi rezidense. 1948-ban menedékjogért folyamodik, 1949-ben Moszkvában letartóztatják, majd a Rajk-perben életfogytiglani börtönbüntetésre ítélik. 1956-ban szabadul, Franciaországban telepszik le.

²⁷ Kiszely id. mű 175–176. old.

²⁸ Idézi Berend id. mű 96. old.

²⁹ [ibid. 96. old. A Rajk-per kiindulópontként szolgált a térség többi országában kezdődő Tito-ellenes perekhez. Bulgáriában Trajco Kosztovot, a Bolgár Kommunista Párt

A jugoszláv kormány október 1-jén kelt válaszigjegyzékében (7) tételesen cáfolja az ellene felhozott vádakat. Hangsúlyozza, hogy a szerződés megkötésében a legőszintébb szándék vezette. Ugyanakkor, beszervezésekkel, előnytelen gazdasági és politikai szerződések megkötésével a Szovjetunió jogtalanul avatkozott be a jugoszláv belügyekbe, és megpróbálta alárendelt pozícióba kényszeríteni az országot.

Jugoszlávia ellen gondosan előkészített támadás indult, melynek elemei a következők: a szovjet kormány erkölcsi és anyagi segítségnyújtása az „árulóknak és dezertőröknek”, teljes gazdasági blokádnak, fenyegető diplomáciai jegyzékek, szovjet csapatmozgások a szomszédos államokban. A jugoszlávok saját rendszerüket állítva pozitív példának, Sztálin saját, még a világháború alatt elhangzott beszédét fordították a „Generalisszimusz” ellen. Hangsúlyozzák saját sikereiket, például a partizánok szerepét Jugoszlávia felszabadításában. A „budapesti pert” pedig Jugoszlávia elleni „galád provokációnak” nevezik. Persze a válaszigjegyzék sem mentes a jól ismert fordulatoktól: a Szovjetunió ezen lépésével „a világ legreakciósabb köreinek érdekeit és háborús uszító kampányait szolgálja, háborús hisztériát keltve a világon.”

Természetesen a többi kelet-európai ország követte a Szovjetuniót, és sorra mondták fel először a barátsági és együttműködési, majd a többi Jugoszláviával kötött szerződéseiket. Leghamarabb, szeptember 30-án a magyarok és a lengyelek, ezt követték október 1-jén a bolgárok és a románok, majd három nappal később a csehszlovákok.³⁰

Szintén a Rajk-pert hozták fel ürügyként a szovjetek a jugoszláv diplomácia vezetőinek a kiutasításakor. 1949. október 25-én a nagykövetet, Karlo Mrazovićot, majd november 16-án Laza Latinović követségi ügyvivőt szőlítették fel az ország elhagyására. (8, 10) Tiltakozó válaszigjegyzékeiben (9, 11) a jugoszláv kormány mindkét esetben megalapozatlannak tartja a felhozott vádakat. Mrazović esetében hosszasan, már-már sablonszerűen méltatja a nagykövetnek a kommunista mozgalomban betöltött szerepét, elért eredményeit. Helyesen ismerik viszont fel, hogy a kiutasítások csak újabb lépést jelentenek a Jugoszlávia elleni szovjet kampányban.

egyik alapítóját, az ellenállási mozgalom hőjét 1949. december 16-án felakasztották. Albániában Koci Džodžet ítélték el és akasztották fel.

³⁰ White Book 448–452. oldal táblázatai.

Mrazović és Latinović kiutasítást december 8-án követte a berlini szovjet szektor jugoszláv katonai missziójának teljes kiutasítása. Kelet-Európa többi szocialista államából is kiutasították a jugoszláv diplomáciai, katonai és gazdasági megbízottakat. Érdekes azonban, hogy az esetek nagy többségében erre már 1949 októbere előtt sor került.³¹

Katonai nyomásgyakorlás; a szovjet támadás lehetősége

A szovjet nyomásgyakorlás kellei közül nem hiányzott a katonai nyomásgyakorlás sem. 1949. augusztus 18-án jegyzékben tiltakoztak a Jugoszláviában élő szovjet állampolgárok bántalmazása és letartóztatása miatt.³² A jugoszláv vezetés a jegyzékre ultimátumként tekintett és megkezdte az előkészületeket egy esetleges szovjet támadás kivédésére. Tito a hadsereg parancsnokai előtt tett beszédében kijelentette, minden támadásnak ellent fognak állni, még akkor is, ha a Vörös Hadsereg lesz a támadó. Védelmi rendszert dolgoztak ki és készek voltak visszatérni a világháborúban sikeresen alkalmazott partizán taktika használatára.³³

Tito félelme nem volt alaptalan. 1948 júliusa óta egyre több alkalommal került sor határincidensekre, illetve a jugoszláv légtér megsértésére. A határincidensek különösen felerősödtek 1949 tavasza – kora nyarától kezdve. Míg 1948-ban még az albán határon került sor a legtöbb incidensre (szám szerint 19-re), addig a következő évben legtöbbször már a magyar-jugoszláv határt sértették meg (101-szer, 1950 májusáig összesen 204 alkalommal).³⁴ A cél a megfélemlítés és Tito hatalmának aláaknázása volt.

A magyar-jugoszláv határon történt incidensekkel kapcsolatos dokumentumok között közölt 1949. február 23-án kelt jugoszláv kormányjegyzék (5), mely több határsértésre is hivatkozik a korai időszakból. Ezek között szerepel

³¹ Csehszlovákiából már 1948 szeptembere óta folyamatosan utasították ki a jugoszlávokat, nagy többségükre viszont 1949. szeptember 30. és október 22. között került sor. Lengyelországban erre – három kivételtől eltekintve – 1949 szeptemberében került sor egyetlen kormányjegyzék alapján, illetve azért, hogy megtagadták a beutazási vízum megadását a nyári szabadságukról visszatérőknek. Magyarországon már 1948 augusztusában megkezdődtek a kiutasítások és ezek – egy kivételtől eltekintve – 1949 szeptemberéig be is fejeződtek. Romániából és Bulgáriából szintén már Mrazović esete előtt megkezdődtek a kiutasítások. White Book 457–471. oldal táblázatai.

³² Itt elsősorban azokról az orosz fehérgárdistákról volt szó, akik a polgárháborút követően menekültek a királyi Jugoszláviába.

³³ Clissold id. mű 58–59. old.

³⁴ White Book 472–475. oldal táblázatai.

Lengyel Ferenc esete, aki 1948. december 29-én, a jugoszláv szervek állítása szerint hamis útlevelel lépett jugoszláv területre, hogy ott a magyar kormány provokátoraként dolgozzék.

A dokumentum említést tesz két olyan 1948 augusztusában, illetve decemberében történt esetről is, amikor, állítólag, jugoszláv területről lőttek magyar területre. A vizsgálat azonban kiderítette, hogy valójában magyar katonák léptek jugoszláv területre. A magyar kormány provokatív szándékát megerősítheti, ahogy arra a dokumentumban utalnak is, hogy az augusztusi incidensre a magyar külügyminisztérium csak négy hónappal később, 1949. december 9-én hivatkozik először erőszakos lépésként.

Az esetleges támadás veszélyét alátámasztotta a magyar határszakasz megerősítése. A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőség Államvédelmi Bizottsága 1948. december 2-i ülésén Janikovszky Béla alezredest bízta meg, hogy dolgozza ki a magyar-jugoszláv határ hathatósabb védelmét. Janikovszky javaslatában fontosnak tartotta a határőrség és az Államvédelmi Hatóság szorosabb együttműködését, sürgette a határőrség fegyverhasználati jogának kiterjesztését, a vonatok és országutak fokozottabb ellenőrzését. A határ menti városokban sűrűn kell razziát tartani, fel kell emelni a katonák létszámát és rendszerhű kádereket kell a térségbe küldeni. Magasfigyelőket kell kiépíteni, és el kell látni azokat fényszórókkal, sorozatfegyverekkel és telefonnal.³⁵

Mindezt betetőzte, hogy 1949. október 1-jén a határőrséget az Államvédelmi Hatóság alá rendelték. Ettől kezdve az ÁVH volt felelős a határ védelméért.³⁶

Jugoszlávia megtámadására konkrét tervek is készültek. A magyar terv kidolgozására, a szovjet tervekkel teljes összhangban, 1950 februárjában került sor. A támadásban a 4. és a 8. magyar hadsereg vett volna részt, együttműködve a 2. és 6. szovjet hadsereggel. Első lépésként a határon felsorakozó ellenséges erőket kellett volna megsemmisíteniük, majd át kellett volna kelniük a Dunán, hogy felszámolják az Óbecse környékén állomásozó jugoszláv erőket. Minderre négy nap alatt került volna sor. A 8. magyar hadsereg feladata lett volna az is, hogy hídfőállásokat építsen ki a Belgrád elleni támadáshoz. A jugoszláv fővárost a déli front a Románia felől meginduló keleti fronttal közösen támadta volna meg.³⁷

Habár Jugoszlávia megtámadására végül nem került sor, annak veszélye egészen 1950 júniusáig, a koreai háború kitöréséig fennmaradt.

³⁵ Orgoványi István: A déli határsáv 1948 és 1956 között. In: Bács-Kiskun megye múltjából XVII. Kecskemét, 2001. 273–275. old.

³⁶ Ibid. 275. old.

³⁷ Okváth Imre: Bástya a béke frontján. Magyar haderő és katonapolitika 1945–1956. Aquila, Budapest, 1998. 139–141. old.

A gazdasági nyomásgyakorlás

A politikai és a katonai nyomásgyakorlás mellett szót kell ejtenünk arról is, hogyan próbálta meg a Szovjetunió gazdasági téren ellehetetleníteni Jugoszláviát.

1948-tól kezdve a szovjet vezetés drasztikusan csökkentette a Jugoszláviával való kereskedést, és felmondták a kereskedelmi szerződéseket. Leállították a jóvátételi fizetéseket, sőt Románia még a vasúti közlekedést, a postai szolgáltatást és az olajszállítmányokat is felfüggesztette. Akadályozták a jugoszláv felségjelzésű hajók szabad közlekedését a Dunán. A nemzetközi közvéleménytől tartva több esetben nem mondták fel a kereskedelmi egyezményt, hanem úgynevezett kvóta-listákat tagadtak meg. Ez történt 1949-ben is, amikor a szovjetek olyan megállapodást kötöttek a Moszkvába érkezett jugoszláv kereskedelmi megbízottakkal, amely mindössze nyolcada volt az amúgy is alacsony 1948-as értéknek. A többi kelet-európai ország természetesen most is követte a „Nagy Testvért”. A gazdasági blokád részét képezte, hogy az 1950 februárjában megalakult Kölcsönös Gazdasági és Segítségnyújtási Tanácsba (KGST) Jugoszláviát már nem hívták meg.³⁸

Különös jelentőséggel bírt a Jugoszláv-Szovjet Dunai Hajózási Vegyesvállalat (JUSZPAD) kérdése. A vállalatot 1947. február 4-én kormányközi megállapodás révén hozták létre az 1946. június 8-án kötött gazdasági együttműködési szerződés alapján. Bár elvben a két fél egyenrangúságára épült, valójában a szovjeteknek biztosított lehetőséget a jugoszláv gazdaság kizsákmányolására. Ennek képezte részét az is, ahogy az a Jugoszláv Közlekedésügyi Minisztérium 1948. április 1-jei információjából kiderül, hogy a Szovjetunió egyetlen közös kartellbe tömörítse a szovjet, szovjet–magyar, szovjet–osztrák és a szovjet–román vegyesvállalatokat. Kononov, a JUSZPAD vezérigazgatója kérte ehhez a jugoszlávok beleegyezését.

Čeper közlekedésügyi miniszter-helyettes jelentéséből (1) kiderül, hogy heves vita folyt a kérdésről, és végül a jugoszláv fél nem egyezett bele a kartell létrehozásába. Kifogásolták Moszkva döntőbíráskodását, és hangsúlyozták, hogy saját nemzeti hajóflottáságuk működését ellehetetlenítik el. Sérlemeztek, hogy a tervezetről már korábban, bevonásuk nélkül, megállapodtak Budapesten. Mivel erre titokban került sor (Kononov azzal indokolta utazását, hogy gyerekeit viszi orvosi kezelésre a magyar fővárosba), valószínűsíthető, hogy a jugoszlávok ellen irányult.

³⁸ Clissold id. mű 58. old. és White Book 35–36. old.

Mivel véleményük szerint nem vezetett a termelékenység növekedéséhez, és nem segítette elő a háború utáni újjáépítést, a jugoszláv kormány 1949. március 16-i kormányjegyzékében felmondta a megállapodást. Sztálinnak ugyanakkor ez nem állt érdekében, hiszen így nem ellenőrizhették volna tovább a dunai folyami hajózást. A végleges felszámolásra hosszas tárgyalássorozat után került sor 1949-ben. A megállapodás értelmében minden kiadást a jugoszlávoknak kellett fizetniük.³⁹

Sztálin úgy vélte, hogy a politikai és az azzal párosuló gazdasági nyomásgyakorlás révén sikerrel töri meg Tito ellenállását. Úgy tűnt, hogy célja elérésében segíti a hosszú aszály, és az a tény is, hogy a világháborút követően a jugoszláv külkereskedelem teljesen átállt a Szovjetunióval és csatlósaival folytatott kereskedelemre. Látványosan sikertelennek bizonyult az ötéves terv is. A túlságosan ambiciózus és idealista terv szerint 1951-re meg kellett volna duplázni az 1939-es gazdasági szintet.⁴⁰

Mindezek ellenére Sztálinnak csalódnia kellett. Sem a politikai, sem a katonai, de a gazdasági nyomás sem vezetett eredményre. Tito sikerrel állította félre belső ellenzékét, a pártvezetés és a közvélemény kitartott mellette. Egészen 1980-ban bekövetkezett haláláig Jugoszlávia tényleges ura maradt.

Reméljük, hogy az Olvasó haszonnal fogja olvasni a következő forrásokat, és hogy ezáltal is hozzásegítjük a korszak alapos és árnyalt megismeréséhez.

³⁹ White Book 35. old. és 321. old. 1. lábjegyzete.

⁴⁰ John R. Lampe: *Yugoslavia as History. Twice there was a country.* Cambridge University Press, Cambridge, 1996. 238–239. old. és Clissold id. mű 58. old.

Ajánlott irodalom

- A Jugoszláv Kommunista Szövetség a nemzetközi munkásmozgalomban 1948 és 1968 között. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1968.
- Banac, Ivo: With Stalin against Tito. The Cominformist Split in Yugoslav Communism. Cornell University Press, Ithaca – London, 1988.
- Berend T. Iván: Terelőúton. Közép- és Kelet-Európa 1944–1990. Vince Kiadó, Budapest, 1999.
- Clissold, Stephen (ed.): Yugoslavia and the Soviet Union 1939–1973. A Documentary Survey. Royal Institute of Foreign Affairs, 1975.
- Djilas, Milovan: Találkozások Sztálinnal. Magvető Kiadó, Budapest, 1989.
- Fülöp Mihály – Sipos Péter: Magyarország külpolitikája a XX. században. Aula, Budapest, 1998.
- Heuser, Beatrice: Western Containment Policies in the Cold War. The Yugoslav Case, 1948–1953. Routledge, London, 1989.
- Jellavich, Barbara: A Balkán története. II. kötet: 20. század. Osiris–2000, Budapest, 1996.
- Juhász József: Volt egyszer egy Jugoszlávia. Aula, Budapest, 1999.
- Kardelj, Edvard: Visszaemlékezések. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1981.
- Kiszely Gábor: ÁVH. Egy terrorszervezet története. Korona, Budapest, 2000.
- Lampe, John R.: Yugoslavia as History. Twice there was a country. Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- Mezei Géza (szerk.): Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése (1945–1949). Új Mandátum, Budapest, 2001.
- Okváth Imre: Bástya a béke frontján. Magyar haderő és katonapolitika 1945–1956. Aquila, Budapest, 1998.
- Orgoványi István: A déli határsáv 1948 és 1956 között. In: Bács-Kiskun megye múltjából XVII. Kecskemét, 2001.
- Polonyi Péter: Mao – A. Sajti Enikő: Tito. Pannonica, Budapest, 2000.
- Pünkösti Árpád: Rákosi a csúcson: 1948–1953. Európa, Budapest, 1996.
- Russinow, Dennison: The Yugoslav Experiment 1948–1974. University of California Press, Berkeley – Los Angeles, 1978.
- Ulam, Adam B.: Titoism and the Cominform. Greenwood Press, Westport, 1952.
- Vukman Péter: Sztálin és Tito titkos moszkvai találkozója. Documenta Historica 64. JATEPress, Szeged, 2004.

DOKUMENTUMOK

1. dokumentum

A Jugoszláv Közlekedésügyi Minisztérium 1948. április 1-jén kelt információja a JUSZPAD¹ szovjet állampolgárságú igazgatójának szándékáról, hogy csatlakozzanak a Szovjet Dunai Hajótársaság Kartell-jéhez

A Külügyminisztériumnak
Belgrád

Kononov, a JUSZPAD vezérigazgatója március 27-én szerződéstervezetet javasolt az igazgatótanácsnak, amelyben a JUSZPAD nevében a következőkről állapodtak meg:

1. Szovjet Dunai Állami Hajózás[i Társaság];
2. MESZHART, Szovjet-Magyar Hajózási Társaság;
3. DDSG, Szovjet-Osztrák Hajózási Társaság;
4. Sovromtransport, Szovjet-Román Hajózási Társaság;²

és arra kérte a vezérigazgatóságot, hogy engedélyezze a megállapodások aláírását. A vezérigazgatóság elnökének hiányában én vezettem az ülést és visszatúsítottam a kérést, kijelentve, hogy a társaság nem rendelkezik a Közlekedésügyi Minisztérium ahhoz szükséges előzetes jóváhagyásával, hogy olyan tárgyalásokat folytassunk külföldi cégekkel, amelyek ellentétesek belföldi üzleti érdekeinkkel. Az erről folyó vita keserű és heves volt, mivel Kononov azt kérte, hogy fogadjuk el a megállapodást. Mind az egyik, mind a másik fél nyilatkozatait feljegyeztük, és így a Közlekedésügyi Minisztérium nevében hivatalosan kijelenthetem, hogy csak akkor egyezhetünk meg, ha erre egyrészt a

¹ JUSZPAD: Jugoszláv-Szovjet Dunai Hajózási Vegyesvállalat a jugoszláv és a szovjet kormány között 1947. február 4-én kötött megegyezés alapján jött létre.

² A vegyes vállalatok a Szovjetunió és a kelet-európai országok között alakultak a második világháború után kétoldalú szerződések alapján. Bár elvileg a kölcsönösség elvére épültek, valójában a szovjet kizsákmányolás egyik fajtáját jelentették. MESZHART: Magyar-Szovjet Hajózási Rt. 1946-ban alakult vegyes vállalat, mely a Duna magyar szakaszának és hajózható mellékfolyóinak személy- és áruforgalmát bonyolította le. 1955-ben szűnt meg, amikor a szovjetek átadták részesedésüket a magyar államnak. Utóda a MAHART.

JUSZPAD és a saját állami hajózási vállalatunk, másrészt a kérdéses hajótársaságok – saját nemzeti hajózási vállalatuknak megfelelően – közti tárgyaláson kerül sor.

A formáját tekintve kétoldalú megállapodás-tervezet valójában a fent említett hajózási társaságok alkotta kartellt akarta létrehozni, minden tekintetben nagyon szoros együttműködéssel (hajóvontatás, kölcsönös segítségnyújtás, kikötői szolgáltatások, tarifa-megállapodások stb.). Jellemző, hogy vitás esetben a megoldás Moszkva döntőbíráskodása révén történne. Főlöskéges annak hangsúlyozása, hogy az ilyen egyoldalú kartell milyen káros lenne gazdaságunk számára, valamint hogy nemzeti hajózásunkat jelentéktelen szerepre kárhoznatná.

Jobban belemerülve az ügybe, a következőkről értesültem:

A tél folyamán (1947. decembere – 1948. januárja) az összes vezérigazgató (mind szovjet állampolgár) találkozott egymással és megtárgyalta az ügyet. Ezt követően egyfajta tervezetet készítettek, melyet a MESZHART vezérigazgatója vitt Moszkvába és valószínűleg azt ott jóváhagyták, mivel az összes vezérigazgató március elején újra találkozott Budapesten, és 14 napig dolgozott a fent említett tervezeten. Közülünk senki, még a JUSZPAD vezetőségében vagy az igazgatótanácsban lévő képviselőink sem tudtak róla semmit.

Budapestre indulva, Kononov azt mondta a helyettesének (egy jugoszlávnak), hogy a gyereket vitte oda orvosi kezelésre. Visszatérve, miután megmutatta a tervezetet, azt mondta, hogy majdnem véletlenül [quite by accident] találkozott, valamint hogy kihasználta az abból származó előnyt, hogy Budapesten tartózkodott és így részt vett a konferencia munkájában.

Nyilvánvaló, vagy legalábbis az a benyomásom, hogy a másik fél egyfajta dominanciára törekszik, mely nem járhat kedvező hatással a többi partment ország hajózási érdekeire. A közlekedési politikánk irányvonala mentén törekednünk kell arra, hogy megakadályozzuk az ilyen nem kívánt megnyilvánulásokat, amennyiben azok kapcsolatban állnak a közlekedésünkkel.

Híreket kaptam Budapestről az erről szóló előkészületekről. Nem tudom megerősíteni azokat, tehát így tekintsenek rájuk, kivéve természetesen az ez év márciusában zajlott tárgyalást, melyet maga Kononov erősített meg.

Felhívom a figyelmet arra a tényre, hogy az előkészületek már akkor is folytak, amikor azt nyilatkozták, hogy az általunk ugyanebben a tárgyban javasolt konferencia megtartását szükségtelennek tartják.

Halál a fasizmusra – Szabadság a népnek!

A. Čeper (sk.)

közlekedésügyi miniszter-helyettes

1948. április 1.

2. dokumentum

Ante Banina vezérőrnagy³ vallomásából a jugoszláv hadsereg vezérkarának arról, hogy hogyan próbálta meg a szovjet titkosszolgálat beszervezni a szovjet Vorosilov Katonai Akadémián⁴ tanuló jugoszláv tiszteket

[...] miután 1945 szeptemberében befejeztem a tananyagot a Vorosilov Akadémián, néhány nappal az előtt, hogy hazaindultam volna, oktatónk, Ripacszenko ezredes tájékoztatott minket, hogy egy vezérkari tiszt akar velünk beszélni. A beszélgetés témájáról nem informált minket, csak megadta az időpontot, amikor össze kellett gyűlnünk az Akadémián, hogy várjuk azt a bizonyos tiszte. Ez a tiszt nem tartotta be az eredeti megállapodást, amelyet, úgy emlékszem, egy vagy két nappal elhalasztottunk.

[...] az előadóterem előtt számos bajtársammal találkoztam, ahogy arra vártak, hogy bemehessenek. Azt hiszem, hetedik vagy nyolcadik lehettem a sorban. Amikor belétem az előadóba, egy alezredest találtam ott, de nem emlékszem a nevére. Rövid bevezető után, amely során – amennyire emlékszem – valamit mondott arról, hogy a vezérkartól jött, hogy arról beszéljen velünk, hogyan éreztük magunkat az Akadémián és a Szovjetunióban, mit figyeltünk meg a tanulmányaink során, meg általánosságban az ottani életről.

[...] ahogy beszélgettünk, azzal folytatta, hogy tudni akarja a véleményünket miután hazatértünk, mivel a katonai egységeinkben alkalmaznunk kell azt, amit az iskolában tanultunk, meg hogy mi láthatjuk a legjobban, hogy mit kell megváltoztatni, illetve mit kell ahhoz hozzáadni az új programban. Örülne ha személyesen írnék neki a vezérkarhoz vagy az Akadémiához arról, hogy mennyire volt hasznos számomra az iskola, és hogy milyen nehézségekkel talál-

³ Banina, Ante (1915–1977) jugoszláv forradalmár, a Jugoszláv Néphadsereg vezérézredese. A második világháborúban a Knin környékén folytatott küzdelmekben emelkedik ki. A világháborút követően magas politikai, katonai és pártvezetői tisztségeket töltött be.

⁴ Vorosilov, Kliment Jefremovics (1881–1969) szovjet katonai és állami vezető. A szovjet polgárháborúban kiváló parancsnok, Sztálin odaadó híve. 1925–1940 között honvédelmi népbiztos. Az 1941-ben megindult, Szovjetunió elleni német támadást követően az északnyugati front parancsnoka lesz. 1945–1947 között a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke. 1953–1960 között a Szovjetunió Legfelső Tanács Elnökségének elnöke. Az SZKP XX. kongresszusa (1956. február 14–25.) után a konzervatívok mellé áll, résztvesz a Hruscsov megbuktatására irányuló sikertelen puccskísérletben. Ezt követően fokozatosan kiszorul a hatalomból. A nevét viselő katonai iskola a Szovjetunió vezető ilyen jellegű intézménye volt, ahol a Vörös Hadsereg legkiválóbb tiszteit képezték ki.

koztam az egységemnél, mivel ezen megfigyelések alapján képesek lennének kijavítani a pályaképet. Másrészt, az iskola segítene tudásom növelésében, vagyis megmagyarázna számos zavaró kérdést.

Azt feleltem, hogy nem tételezem fel magamról, hogy képes lennék a következmények bármely megfigyelésére, meg hogy ez szükségtelen is, hiszen közvetlen kapcsolatban állnak a vezérkarunkkal és a hadseregünkben lévő tanácsadóikkal, és az ő véleményük sokkalta konkrétabb és hozzáértőbb lenne.

Azt felelte, hogy ettől a kapcsolattól függetlenül is szeretné, ha szabadon elmondanánk véleményünket neki vagy az Akadémiának, és mondjuk is el véleményünket vagy kérjünk magyarázatot. Azt mondta, hogy hasonló gyakorlatot követnek a saját tisztjeik esetében is, akik miután visszatérnek az egységeikhez, kapcsolatban maradnak az Akadémiával és felajánlják véleményüket az iskolai tananyaggal kapcsolatban vagy magyarázatot kérnek számos, általános jellegű [unqualified] ügyben.

Azt válaszoltam, hogy feltételezésem szerint a mi esetünkben ezt nem tehetik meg, mivel mi egy másik országban vagyunk, és hogy úgyszólván lehetetlen, hogy levelezzünk velük, mert nekünk megvan a saját vezérkarunk, amely állandó kapcsolatban áll velük.

Erre azzal folytatta, lehetséges, hogy szükség van rá, figyelembe véve azt a tényt, hogy egy másik országban fejeztük be tanulmányainkat. Azt mondta, hogy fennáll annak a valószínűsége, hogy bizonyos esetekben nézetünk eltér majd néhány más, olyan tisztétől, akik nem az ő országukban jártak iskolába. Ekkor azt mondtam, hogy megvannak a saját tanácsadók, akik minden olyan kérdésben javaslattal állhatnak elő, amely nem tiszta a számukra, ha egyáltalán lesz olyan eset. Ezután azzal próbált meg meggyőzni, hogy mindenképp szükséges és hasznos, hogy, miután hazatérnek, ilyen kapcsolat jöjjön létre magam és köztük vagy az Akadémia között.

Majd azzal folytatta, hogy Jugoszláviában is járt néhány egységünknel, de ezt nem pontosította, bár próbáltam megtudni, melyikeknél lehetett. Azt mondta, hogy nemrég tért vissza Belgrádból, és Jugoszlávia gyönyörű, a helyzet pedig jó. Végül mégis hangsúlyozta, hogy egyes alsóbb parancsnokságokon [lower headquarters] egyes tiszték néhány oktatási [instructional] kérdésben tisztjeinkétől eltérő nézeteket képviseltek. Feltételezték, hogy mi is kerülhetünk ilyen helyzetbe, figyelembe véve, hogy az ő Akadémiájukat végeztük el, vagyis hogy néhány kérdésben eltérhet nézetünk, és hogy az ilyen kapcsolat szükséges lehet. Azt feleltem, hogy nehezen tudom elképzelni, hogy van ilyen eset, de ha lenne, vagy kellene is lennie, akkor azok elszigetelt esetek lennének, mindenféle következmények nélkül.

[...] beszélgetésünk során jegyzetelgetett a noteszába és azt a benyomást szereztem, hogy a többi elvtársammal folytatott beszélgetések során is hasonló feljegyzéseket készített [...].

Ante Banina
vezérőrnagy (sk.)

1948. április 11.

3. dokumentum

A moszkvai jugoszláv nagykövetség 213/I. (1948. július 6.) számú jegyzéke, amelyben közlik a jugoszláv kormány döntését az összes jugoszláv állampolgár visszahívásáról az SZSZKSZ-ből

A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Nagykövetsége üdvözlétét küldi a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Külügyminisztériumának, és abban a megtiszteltetésben van része, hogy kormánya utasításait követve a következőkről tájékoztasson:

A JSZNK Kormánya értesült arról, hogy a Szovjetunióban, elsősorban a polgári és a katonai iskolákban, amelyekben a JSZNK állampolgárai tanulnak, hasonlóan több más szovjet intézményhez, ahol a JSZNK állampolgárai dolgoznak, a szovjet szervek igazságtalanul járnak el és rágalmaznak a JSZNK politikai vezetőit és államférfiait, elsősorban pedig J. B. Titót, a JSZNK miniszterelnökét és Jugoszlávia marsallját.⁵

A JSZNK Kormánya olyan esetekről is tudomást szerzett, amikor a szovjet szervek egyes jugoszláv állampolgárokat és csoportokat kényszerítettek a JSZNK vezetőivel kapcsolatos véleményük megváltoztatására, vagy e célból félrevezették őket, anélkül, hogy megengedték volna számukra szempontjaik kifejtését.

⁵ Tito, Joszip Broz (1892–1980) horvát származású jugoszláv forradalmár, államférfi, a „második Jugoszlávia” megalapítója és vezetője. A második világháborúban sikeresen harcolt az országot megszálló német csapatok ellen. 1941–1945 között a partizánok, majd a háború után a Jugoszláv Néphadsereg főparancsnoka (1945–1980). 1943-tól Jugoszlávia marsallja, 1945–1953 között miniszterelnök, ezt követően pedig az államelnöki tiszteletet tölti be egészen haláláig. A szocialista táboron belül elsőként száll szembe Sztálinnal és a szovjet hegemon törekvésekkel. Nevéhez fűződik a nemzeti utas szocializmus megteremtése.

A JSZNK Kormánya megemlíti néhányat a számos esetből:

Június 29-én a moszkvai Lenin Katonai [és] Politikai Akadémián Busehin alezredes külön-külön minden jugoszláv állampolgárságú diákot arra kért, hogy tegyenek nyilatkozatot a Kominform⁶ határozata mellett.

Ugyanazon a napon és ugyanazon az akadémián Boroda alezredes azt mondta az akadémián tanuló jugoszláv diákoknak, hogy Tito marsall viselkedése Napóleonéhoz⁷ hasonló, vagyis trockista⁸ és buharinista⁹.

Június 30-án Osztrovszkij, a Leningrádi Kémiai és Technológiai Intézet egyik marxizmus-leninizmust oktató tanára felszólította [requested] Ivan Dešković jugoszláv állampolgárt, az intézet egyik diákját, hogy írásban tegyen nyilatkozatot a Kominform határozata mellett.

⁶ Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája, a Komintern utóda. 1947. szeptember 22–24. között a lengyelországi Sklarska Porebában tartott értekezleten hozták létre. Tagja a szovjet, a hat kelet-közép-európai, illetve a francia és az olasz kommunista párt volt. 1947–1956 között működött. Székhelye Belgrád, majd 1948-tól, a szovjet–jugoszláv viszony megromlásától kezdve Bukarest lett.

⁷ Napóleon, Bonaparte (1769–1821) francia hadvezér, a nagy francia forradalom legkiválóbb tábornoka. 1799–1804 között első konzul, 1804–1814/15 között a franciák császára. Hadjáratai és katonai sikerei mellett közigazgatási, katonai és politikai reformokat hajtott végre, melyek döntő hatással voltak a francia társadalom további fejlődésére.

⁸ Trockij, Lev Davidovics (1879–1940) orosz marxista politikus, agitátor és elméletíró. 1917–1924 között külügyi, majd hadügyi népbiztos. A hatalmi harcok során Sztálin 1929-ben kitiltja a Szovjetunióból. Mexikói házában Ramón Mercader, a GPU spanyol ügynöke öli meg egy jégcsákánnyal. A nevéhez kapcsolt trockizmus a marxista ideológia egyik iránya. Trockij nevéhez kötődik a „permanens forradalom” elmélete, vagyis hogy a munkásosztály a parasztsággal összefogva polgári demokratikus forradalmat hajt végre, amit a tőkés osztályok megsemmisítése követ. Sztálinnal szemben a modern gazdasági rendszereket, termelési módot a világrendszer részének tekinti, melynek törvényei minden országra hatnak. A forradalom csak akkor lehet sikeres, ha máshol is követik. (Sztálin ezzel szemben a „szocializmus egy országban” nézetét képviselte.) 1924-ben fellépett az SZK(b)P bürokratizálódása ellen, és a párton belül nagyobb demokráciát követelt. Hitler hatalomra jutása után pedig sürgeti az antifasiszta egységszront létrehozását, megszervezi a IV. Internacionálét.

⁹ Buharin, Nyikolaj Ivanovics (1888–1938) bolsevik politikus, marxista teoretikus, közgazdász. A Pravda (Igazság), majd az Izvesztyija főszerkesztője. A NEP [új gazdaságpolitika] következetes híve, ellenzi a gyors iparosítást és a mezőgazdaság kollektivizálását. Több elméleti mű szerzője, például: Az átmeneti időszak gazdaságtana, A kommunizmus ábécéje (Preobrazszkijjal közösen) vagy A történelmi materializmus elmélete. 1937-ben trockizmus vádjával letartóztatják és kizárják a pártból. Kémkedés és ellenforradalmi tevékenység vádjával 1938-ban kivégzik.

Július 1-jén Ivan Dikov, a Leningrádi Szállítási Intézet marxizmus-leninizmust oktató egyik tanára, azt mondta Bogdan Veljan jugoszláv diáknak, hogy Csang Kai-sek¹⁰ és Tito egy és ugyanaz a dolog.

Július 1-jén Kovalevszkij vezérőrnagy, a moszkvai Lenin Katonai és Politikai Akadémia igazgatója az akadémia jugoszláv diákjainak azt mondta, hogy ha nem távolítják el a jelenlegi vezetőket, lehet, hogy népfelkelés tör ki és bariádokat emelnek [might be barricades] Jugoszláviában.

Július 1-jén Ovtcsarov, a Moszkvai Rádió Bizottság balkáni részlegének igazgatója félrevezetést is alkalmazva Milo Sztokanovszkijt, a JSZNK állampolgárát, a Moszkvai Energetikai Intézet diákját a rádióbizottságba hívatta és, ismét félrevezetve, arra próbálta kényszeríteni, hogy a Kominform határozatát fordítsa le macedónra és a Moszkvai Rádión keresztül terjessze azt.

Július 4-én Bjelik vezérőrnagy, a Frunze Katonai Akadémia¹¹ Politikai Tanácskének igazgató-helyettese hívatta a jugoszláv hadsereg egyik alezredesét, az akadémia egyik diákját, Uroš Krunicot, és arra kérte, hogy a Kominform határozata mellett foglaljon állást, azzal vezetve félre, hogy az SZSZKSZ más akadémiaiban tanuló minden jugoszláv diák már nyilatkozatot tett a fent említett határozat mellett.

Július 4-én Konyagin ezredes, a Frunze Katonai Akadémia Különleges Karpártszervezetének titkára az akadémiaiban tanuló jugoszláv diákokkal folytatott beszélgetés során a szemükre hányta, hogy Tito mellett állnak, mivel tőle kapták a rangjukat.

Július 5-én Kovalevszkij vezérőrnagy, a Lenin Katonai [és] Politikai Akadémia igazgatója azt közölte Kosanovičtyal, a jugoszláv hadsereg egyik őrnagyával – aki kijelentette, hogy nem ért egyet a Kominform határozatával –, hogy az akadémia vezetője mindent megpróbál azért, hogy egyetlen JSZNK állampolgárságú diák se hagyhassa el az akadémiát anélkül, hogy bele nem egyezne a Kominform határozatába.

¹⁰ Csang Kai-sek (1887–1975) kínai katonai vezető és államférfi. 1926-tól a Kuomintang vezetője. A második világháborút követő polgárháborúban legyőzik a kommunisták. Híveivel 1949-ben Tajvan szigetére menekül és az ottani ú. n. nemzeti Kína vezetője lesz.

¹¹ Frunze, Mihail Vasziljevics (1885–1925) orosz tábornok. 1917-ben szibériai száműzetéséből visszatérve csatlakozik a forradalomhoz. A polgárháborúban sikerrel harcol Kolcsak serege ellen Szibériában és kiszorítja Wrangelt a Krímből. 1924–1925 között hadügyi népbiztos, nevéhez fűződik a fegyveres erők újjászervezése. A nevét viselő tengerészeti akadémiát eredetileg Szentpétervárott alapították 1701-ben. Az egyik legjelentősebb katonai iskola a Szovjetunióban.

Hasonlóan számos más esethez, a fent említettek megmutatják, hogy szándékosan és rendszeresen teremtenek olyan helyzetet, amely lehetetlenné teszi a JSZNK állampolgárai számára, hogy tovább maradjanak az SZSZKSZ-ben. Ennek következtében a JSZNK kormánya úgy döntött, hogy minden állampolgárát visszahívja az SZSZKSZ-ből. A JSZNK kormánya beleérti ebbe a diákokat, a felsőfokú tanulmányokat folytatókat, mindazokat, akik a katonai akadémiákon és iskolákban hallgatnak kurzusokat, a sérülteket és a rokkantakat, valamint a Moszkvai Rádió Bizottságánál, illetve más szovjet intézményekben dolgozó jugoszláv állampolgárokat.

A JSZNK Kormánya kész arra, hogy a lehető legrövidebb idő alatt rendezék a jugoszláv állampolgárok SZSZKSZ-ben történő kiképzéséről szóló szerződéssel kapcsolatban nyitva hagyott kérdéseket.¹²

A JSZNK Kormánya mély baráti háláját fejezi ki az SZSZKSZ Kormányának a JSZNK állampolgárainak kiképzésében és orvosi kezelésében nyújtott segítségéért.

A JSZNK nagykövetségének abban a megtiszteltetésben van része, hogy a JSZNK Kormányának fent említett állami döntését közölheti az SZSZKSZ Kormányával. Ugyanakkor a nagykövetség arra kéri az SZSZKSZ Külügyminisztériumát, hogy kérje a szovjet kormánytól, hogy a szovjet szervek tegyék meg a szükséges lépéseket és adják meg a nagykövetségnek a szükséges segítséget, hogy a JSZNK állampolgárait a leggyorsabban hazaszállítsák Jugoszláviába.

A JSZNK nagykövetsége előre is köszönetét fejezi ki az SZSZKSZ Külügyminisztériumának a kérés szívélyes teljesítéséért, és nagyra becsülné, ha a minisztérium tájékoztatná a nagykövetséget, hogy milyen lépéseket tesznek a fenti kéréssel kapcsolatban.

Moszkva, 1948. július 6.

¹² A jugoszláv állampolgárok Szovjetunióban történő tanításáról szóló szerződést 1947. december 15-én írták alá Moszkvában.

4. dokumentum

A Szovjet Külügyminisztérium 20. számú (1948. július 10.) jegyzéke, amellyel válasz nélkül visszaküldik a jugoszláv nagykövetség 1948. július 6-i jegyzékét

Az SZSZKSZ Külügyminisztériuma modortalansága és rágalmazó jellege miatt visszaküldi a Jugoszláv Nagykövetségnek a folyó év július 6-án kelt jegyzékét.

Moszkva, 1948. július 10.

5. dokumentum

A Jugoszláv Kormány 42575. számú (1949. február 23.) jegyzéke a magyar határszervek által a jugoszláv határon provokált incidensek tárgyában

A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Külügyminisztériuma üdvözlétét küldi a Magyar Köztársaság Követségének és abban a megtiszteltetésben van része, hogy a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormányának utasítását követve, a következőt közölheti:

1948. decembere és 1949. januárja során a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma számos jegyzéket küldött a JSZNK budapesti követségére a jugoszláv–magyar határon történő „incidensek”-ről.

Ugyanakkor a 02102. számú (1948. december 9.) jegyzékében a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma tiltakozik, hogy 1948. augusztus 9-én, állítólag jugoszláv területéről, egy puskából lövést adtak le, melyből a golyó magyar területre esett, 270 méterre egy Horváth [Horvat] nevű magyar állampolgártól. Négy hónappal később a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma ezt az állítólagos lövést „fegyveres erőszakos lépés”-nek tekinti.

1948. december 29-én a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma a 02129. számú jegyzéket küldte a JSZNK budapesti követségére, amelyben tiltakozik Lengyel Ferenc magyar állampolgár letartóztatása ellen, aki 1948. október 26-án lépett a JSZNK területére egy olyan személyek számára kiállított engedéllyel, akik tulajdonát a határvonal átvágja.¹³ Az esettel kapcsolatos

¹³ Itt az ú. n. kettősbirtokos rendszerről van szó. Az 1947-ben Szabadkán a kisebb határszéli forgalomról megkötött magyar-jugoszláv egyezmény szabályozta, hogy a földtulajdonosok milyen módon mehetnek át a másik országba földjüket megművelni.

JSZNK követségi válaszból jól ismert, hogy Lengyel Ferenc jugoszláv állampolgár, aki 1948. október 26-án hamis engedéllyel, Franjo Kudelj név alatt lépett jugoszláv területre. Miután megérkezett szülővárosába, Darázsba [Draza], Pélmonostor [Beli Manastir] körzetbe, a lakosok felismerték Lengyelt és feljelentették a JSZNK szerveinél azért a gyilkosságért, melyet 1941-ben követett el. Lengyel Ferenc e gyilkosság miatt ment illegálisan Magyarországra a felszabadulás után, hogy elkerülje a felelősségre vonást az elkövetett bűnért és Lánycsókon [Lanchug] telepedett le. Ettől eltekintve, 1941-ben és 1942-ben, mialatt börtönben volt Zomborban [Sombor], Lengyel Ferencet a magyar fasiszta rendőrség provokátorként alkalmazta. Ebben a minőségben számos bebörtönzött kommunistát árult el, akiket később agyonlőttek. Ezekért a bűnökért, és mert hamis engedéllyel lépett Jugoszláviába, Lengyel Ferencet letartóztatták a JSZNK hatóságai. Ugyanakkor sikerült elmenekülnie miközben a népbíróságra szállították [being conducting].

Ebben az esetben a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma egy, a jugoszláv hatóságok által letartóztatott bűnöző letartóztatása ellen tiltakozott. A jegyzékben azt is megemlíti, hogy „fenntartják a jogot, hogy figyelembe vegyék, milyen lépéseket tartanak szükségesnek.”

A Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma 02147. számú (1949. január 10.) jegyzékében tiltakozott az állítólagos jugoszláv területről 1948. december 6-án puskából kilőtt golyókkal kapcsolatban, amely Bélavár [Belavar] falu közelében értek földet. Ebben a jegyzékben a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma azt állítja, hogy a Magyar Köztársaság Kormánya a határzóna helyzetét „tarthatatlannak” tartja, és kényszerítve érzi magát arra, hogy megtegye a megfelelő lépéseket.

Az eset alapos vizsgálata során kiderült, hogy a fent említett napon, 1948. december 6-án, a Novo Valko (Djurdjevac körzet) menti határszakaszon két Magyarországról jövő civil személy lépte át a jugoszláv határt. Miután 30 méterre behatoltak a jugoszláv területre, a Dráva jobb partján őrszolgálatot teljesítő jugoszláv katona megállásra kényszerítette őket. Mivel ezek a személyek még a következő felszólításra sem akartak megállni, a katona – nem rájuk célozva – lőtt egyet, azért, hogy megállítsa őket. Mivel ez a magyar határőrhelyhez [frontier post] közel történt, hallván a lövést, két magyar katona is állt a határt és a helyszín felé tartott. A jugoszláv katona felszólította őket, hogy forduljanak vissza. Mivel erre nem került sor, irányukban a levegőbe lőtt egyet. Ezt követően a magyar katonák és a két ismeretlen civil visszahúzódtak a magyar területre.

A jugoszláv katona tehát nem minden ok nélkül lőtt a magyar állampolgárookra, akik a magyar jegyzék állítása szerint magyar területen voltak. Ellenke-

zöleg, a szolgálatát teljesítette a határon és fegyverét a JSZNK területére engedély nélkül átlépő és a szokásos felszólításra meg nem álló személyekkel kapcsolatban használta.

Végül, 1949. január 27-én a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma jegyzékében ismét egy állítólagos 1948. december 23-i lövöldözést említ, amelyre a röszei [Reska] határszakaszon került sor Jugoszláviából a magyar terület felé.

Tehát 1948. decembere és 1949. januárja során a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma két alkalommal tiltakozott jugoszláv területről történő állítólagos lövöldözés miatt. Ez hónapokkal később történt, mint amikor a feltételezett lövésre sor került. A JSZNK magasabb, (az ügyben) illetékes szervei mindazonáltal megvizsgálták a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma jegyzékében szereplő állításokat mind a két lövéssel kapcsolatban, de az állításokat megalapozatlannak találták. A Magyar Köztársaság Külügyminisztériumának tiltakozása Lengyel Ferenc ügyével kapcsolatban szintén helytelennek bizonyult. Ahogy azt fentebb említettük, Lengyel Ferencet a JSZNK hatóságai jogosan tartóztatták le, mint bűnözőt, aki Franjo Kudelj névre szóló hamis engedéllyel rendelkezett. Az incidens, melyre a Bélavár [Belavar] nevű magyar falu közelében került sor, ahogy a fentiek azt bizonyítják, a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma 02147. számú jegyzékében pontatlanul szerepelt. Ha a tényeket helyesen [with good intention] állapították volna meg, nem lett volna szükség a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma fent említett jegyzékére.

A fentiek tisztán megmutatják, hogy a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma tiltakozó jegyzékei minden alapot nélkülöznek, mivel megalapozatlan és ellenőrizetlen információkon alapulnak. A Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma ugyanakkor szerfelett szigorú és érthetetlen megjegyzéseket tett a jegyzékében abban az értelemben, hogy a jugoszláv–magyar határon „tathatatlan” a helyzet, amiért a jugoszláv határszerveket terheli a felelősség, és „hacsak a jugoszláv kormány nem vet véget a hasonló sérelmeknek, akkor a magyar kormányt kényszeríteni fogják a megfelelő lépések megtételére.”

A JSZNK Külügyminisztériuma nem tekinti kielégítőnek a jugoszláv–magyar határon a helyzetet, de a JSZNK határszervei nem felelősek a helyzetért. A felelősség egyedül a Magyar Köztársaság hatóságait terheli. A belgrádi magyar követséghez intézett jegyzékében, illetve a JSZNK budapesti követségének a Magyar Köztársaság Külügyminisztériumához intézett jegyzékében a JSZNK Külügyminisztériuma már rámutatott a következő incidensekre, melyekre a jugoszláv–magyar határon került sor és melyeket a magyar határszervek hozzáállása és akciói provokáltak ki.

(A továbbiakban a jegyzék tizenkilenc incidenst ír le, melyekre 1948. október 20. és 1949. január 31. között került sor a jugoszláv-magyar határon.)

Habár a magyar szervek számos esetben sértették meg a JSZNK területét, ahogy az a fentiekből is kitűnik, a JSZNK Külügyminisztériuma nem tekinti szükségesnek, hogy minden egyes esetről tájékoztassa a Magyar Köztársaság Kormányát, vagy hogy tiltakozzon, mert biztosnak tartja, hogy megszűnnek ezek az incidensek. A JSZNK területének megsértése és a Magyar Köztársaság határszervei által kiprovokált incidensek nem csak hogy nem szűntek meg, hanem ellenkezőleg, még gyakoribbá váltak. Bármilyen ok vagy ürügy nélkül a Magyar Köztársaság Kormánya a felelősséget, mely a valóságban saját határszerveit terheli, a JSZNK határszerveire hárítja, a JSZNK Kormányát vádolva az ilyen incidensekért. A JSZNK határszervei egyetlen esetben sem éltek vissza a jugoszláv–magyar határon szolgálatuk végrehajtásából származó jogaikkal, tudva, hogy szövetséges országgal közös határon vannak. Figyelembe véve azt a tényt, hogy a JSZNK határszervei egy esetben sem sértették meg a Magyar Köztársaság területét, miközben bizonyítást nyert, hogy a Magyar Köztársaság határszervei számos esetben súlyosan megsértették a JSZNK területét, meg kell állapítanunk, hogy a Magyar Köztársaság Külügyminisztériumának jegyzékei – és főleg azok a megalapozatlan és súlyos vádak, melyek a JSZNK Kormányát vádolják a jugoszláv–magyar határon kialakult „tarthatatlan” állapotért – csak azt a célt szolgálják, hogy a JSZNK-t és annak kormányát a magyar közvélemény és mások számára a Magyar Köztársaság és a magyar nép ellenségeként állítsák be. Ettől eltekintve, a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma fent említett jegyzékei azt a célt szolgálják, hogy igazolják a jugoszláv–magyar határon a JSZNK ellen irányuló „bizonyos” szokatlan lépéseket, ahogy arra a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma és a Magyar Köztársaság követségének jegyzékeiben utalnak. Ezenfelül ezek a jegyzékek pontosan azt a célt szolgálják, hogy ilyen tarthatatlan helyzetet teremtsenek a jugoszláv–magyar határon, ami kétség kívül káros lenne mind a JSZNK, és mind a Magyar Köztársaság érdekeire. A meg nem értés és konfliktusok mesterséges provokációjának ilyen módszerei, melyeket a Magyar Köztársaság Kormánya alkalmaz a JSZNK-val folytatott kapcsolataiban, nem vezetnek a kölcsönös kapcsolatok fejlődéséhez, hanem, ezzel ellentétesen, a JSZNK és a Magyar Köztársaság közti feszültséget és különbségeket növeli.

A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormánya tudatja a Magyar Köztársaság Kormányával, hogy a jugoszláv–magyar határon kialakult jelenlegi helyzetért a felelősség kizárólag a Magyar Köztársaság Kormányát terheli, de hasonlóan felelősség terheli azért az esetleges helyzetért is, amely akkor alakulna ki, ha a magyar hatóságok a JSZNK ellen új, különleges lépéseket hajta-

nának végre a jugoszláv–magyar határon, melyekre a jegyzékekben utaltak, azért a lépésekért, melyekért már előre is minden megalapozás nélkül a JSZNK kormányát vádolják.

A JSZNK Külügyminisztériuma él a lehetőséggel, hogy újra kifejezze előzőekenységét a Magyar Köztársaság Követsége felé.¹⁴

Belgrád, 1949. február 23.

6. dokumentum

A szovjet kormány 1949. szeptember 28-i jegyzéke, amelyben egyoldalon felbontja a Jugoszlávia és az SZSZKSZ közti barátsági, kölcsönös segítségnyújtási és háború utáni együttműködésről szóló szerződést

Az államellenes bűnöket elkövető Rajk és cinkosai¹⁵ – akik egyúttal a jugoszláv kormány ügynökei is voltak – ellen Budapesten 1949. szeptember 24-én befejeződött perben nyilvánvalóvá vált, hogy a jugoszláv kormány elég régóta módfelett ellenséges politikát folytatott és ellenséges tevékenységeket vezetett a Szovjetunió ellen, képmutató módon mindezt a Szovjetunió irányában érzett „barátság” hamis nyilatkozataival álcázva.

¹⁴ A magyar kormány belgrádi képviselője 1949. március 2-án, válasz nélkül visszaküldte a jegyzéket.

¹⁵ Rajk László (1909–1949) vezető magyar kommunista politikus. 1931-től tagja a kommunista mozgalomnak. Részt vesz az 1935-ös nagy építőmunkássztrájk megszervezésében. Firtos László álnéven harcol a spanyol polgárháborúban. Emiatt Trockizmus vádjával kizárják a pártból, majd 1941-ben visszaveszik. A Magyar Kommunista Párt, majd a Magyar Dolgozók Pártjának vezetőségének tagja. 1946-ig pártfőtitkár. 1946–1948 között belügyminiszter, hivatali ideje alatt történik a KALOT és további 1500 társadalmi szervezet betiltása, illetve az 1947-es „kékcédulás” választás. Az ÁVO átszervezésekor ellentétbe kerül Rákossal és Péter Gáborral, leváltják, és az ekkor jelentéktelen posztjának számító külügyminisztérium élére állítják. 1949. május 30-án tartóztatják le. A szeptember 16–24. között zajló kirakatperben halálra ítélik, és október 15-én kivégezik. 1955-ben rehabilitálják, ünnepélyes keretek között 1956. október 6-án újratepitik. A perben ellene felhozott fő vádpontok: imperialista kémtevékenység, Horthy titkosrendőrségével együttműködés, kapcsolattartás a jugoszlávokkal. Rajktól mint vetélytárostól való megszabadulás mellett a per másik célja az volt, hogy a magyar kormány biztosítsa szolidaritásáról a Titót „kiátkozó” Szovjetuniót. A per során 141 embert vettek őrizetbe, ebből 14-et kivégeztek, 11-en pedig életfogytiglani börtönbüntetést kaptak. A perrel és annak jugoszláv vonaláról részletesebben lásd a bevezető tanulmány 10–11. oldalát.

A Budapesten lefolytatott per azt is feltárta, hogy a jugoszláv kormány vezetői nemcsak a múltban végezték, hanem jelenleg is folytatják ellenséges és felforgató tevékenységüket a Szovjetunió ellen, nem csak a saját kezdeményezésükre, hanem a külföldi imperialista körök utasításai nyomán is.

A tárgyaláson feltárt tények továbbá azt is megmutatták, hogy a jelenlegi jugoszláv kormány teljesen a külföldi imperialista köröktől függ, valamint, hogy teljesen az agresszív politikájuk eszközévé vált, amely szándékuknak megfelelően a Jugoszláv Köztársaság függetlenségének felszámolásához vezetett.

Mindezek a tények azt bizonyítják, hogy a jelenlegi jugoszláv kormány kirívóan megsértette és darabjaira szaggatta [tore into shreds] az SZSZKSZ és Jugoszlávia között 1945. április 11-én kötött barátsági, kölcsönös segítségnyújtási és a háborút követő együttműködésről szóló szerződést.

A fent említettek alapján a szovjet kormány kinyilvánítja, hogy a jelen pillanattól kezdve a Szovjetunió felmentve érzi magát a fent említett szerződésből származó kötelezettségek alól.

A. Gromiko¹⁶
külügyminiszter-helyettes
Az SZSZKSZ Kormányának utasítására

7. dokumentum

A jugoszláv kormány 417782. számú (1949. október 1.) jegyzéke a barátsági, kölcsönös segítségnyújtási és a háború utáni együttműködésről szóló szerződés egyoldalú szovjet felmondásával kapcsolatban

A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormánya a következőt tudatja a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Kormányával:

Az 1949. szeptember 28-án kelt jegyzékével a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Kormánya egyoldalúan felbontotta a barátsági, kölcsönös segítségnyújtási és háború utáni együttműködésről szóló szerződést, amelyet a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége 20 évre kötött Moszkvában, 1945. április 11-én.

Ezzel kapcsolatban a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormánya fontosnak tartja annak hangsúlyozását, hogy a jugoszláv kormányt a fent említett

¹⁶ Gromiko, Andrej Andrejevics (1909–1989) szovjet diplomata, külügyminiszter. 1946-tól külügyminiszter-helyettes és a Szovjetunió képviselője az ENSZ Biztonsági Tanácsában. 1952-től londoni nagykövet, majd 1957-től egészen 1985-ig szovjet külügyminiszter. 1985–1988 között szovjet államfő.

szerződés megkötésében őszinte szándék vezérelte. Az a meggyőződés, hogy ez a szerződés még szorosabb barátsághoz fog vezetni Jugoszlávia és a Szovjetunió népei között, hogy biztosítani fogja a két ország népei közti szoros együttműködést, hogy a szabad népek közti őszinte együttműködés példájaként fog szolgálni a béke és a nemzetközi biztonság megszilárdításának elérésében, valamint, hogy ösztönzőleg fog hatni a két ország közti további gazdasági fejlődésre. Ahogy azt Joszip Broz Tito marsall, a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság miniszterelnöke a szerződés aláírásának alkalmából kifejtette, Jugoszlávia népei a szerződést a szovjet és a jugoszláv hadsereg közös hősi küzdelmének eredményének tartják, továbbá mindazon vágyuk megvalósulásának, hogy szoros barátságban éljenek a Szovjetunióval.

Jugoszlávia béke- és szabadságszerető népei a világ demokratikus közvéleményével együtt tanúi a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége között megkötött barátsági, kölcsönös segítségnyújtási és háború utáni együttműködésről szóló szerződés egyoldalú és önkényes felbontásának. Tanúi a szovjet kormány azon kísérleteinek, hogy ezt a meghasonlást zsarolásra használják fel, és nyomást gyakoroljanak Jugoszlávia népeire és szabad, független szocialista szülőföldjükre.

A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Kormánya, tudatában ezen legutolsó ellenséges lépés a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság népeire gyakorolt súlyával és annak, hogy ez a példanélküli lépés milyen hatást fog gyakorolni a nemzetközi demokratikus közvéleményre, szokásos módon a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormányára akarja hárítani a felelősséget. Ennek eléréséhez a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormányának a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége ellen irányuló állítólagos ellenséges cselekedetéről szóló rágalmozások terjesztésébe kezdtek. Olyan rágalmozásokba, amelyek kizárólag a nemrég Budapesten megrendezett per¹⁷ kitálcioin alapulnak.

A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége közötti kapcsolatok alakulásával kapcsolatos tények ugyanakkor megmutatják, hogy a gyakorlatban mi is a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormányának Jugoszláviával szemben folytatott valódi politikája. Jól ismert, hogy a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének megbízottjai saját ügynökhálózatot próbáltak meg szervezni a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság kormányában és a jugoszláv hadseregben, azzal a céllal, hogy erővel döntsek meg a legális jugoszláv kormányt. Az ilyen, egy kis, független, szuverén szocialista ország belügyeibe történő jogtalan beavatkozás-

¹⁷ Utalás a Rajk-perre. Lásd a 14. lábjegyzet.

nak az a célja, hogy egyenlőtlen kapcsolatot erőltessen a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságra, valamint, hogy azt politikailag és gazdaságilag is alárendelt pozícióba kényszerítse. Mivel nem feleltek meg ezen szándékoknak, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének egyes vezetői – megpróbálván álcázni politikájuk valós ideológiai és anyagi természetét – a Kominformot állították arcvonalként ezen nem szocialista célok véghezviteléhez. Ezt követően, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének egyes vezetői, a sajtóval és a rádióval közösen, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormányának tudtával, nyíltan a meglévő jugoszláv szocialista rendszer megdöntéséről kezdtek propagálni, felszólítva Jugoszlávia népeit, hogy lázadjanak fel törvényes kormányuk ellen. Még ennél is tovább mentek, amikor országok egy csoportjának a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság ellen irányuló ellenséges tevékenységét kezdeményezték és szervezték. Ezáltal a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormánya már jóval azelőtt önkényesen sutba dobta a barátsági szerződésben vállalt kötelezettségeket, mielőtt azt formálisan felbontották volna.

A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének egyes vezetői már több mint egy év óta dolgoznak a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság elleni hazugságokból és rágalmakból álló dühös és barbár hadjárat megszervezésén, egy olyan hadjáratén, melyet mind a sajtó, mind pedig a rádió folytat. A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormánya gazdasági nyomást gyakorol Jugoszláviára, olyan nyomást, amellyel a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének és azon államoknak, melyekre a szovjet kormánynak sikerült egyenlőtlen kapcsolatokat erőltetnie sikerült majdnem teljes gazdasági blokádot elérni. A szovjet kormány teljes anyagi és erkölcsi segítséget nyújtott a Jugoszláviából elszökött árulóknak és dezertőröknek, eszközként használva fel őket Jugoszlávia-ellenes tervei megvalósításához. Durva sértésekkel és fenyegetésekkel teli diplomáciai jegyzékekkel, továbbá a nyilvánvaló szovjet csapatmozgással a jugoszláv határral szomszédos államokban, illetve más hasonló lépésekkel a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormánya megpróbálta megfélemlíteni Jugoszlávia népeit és nyomást gyakorolni rájuk, hogy megvalósítsák a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság felé tett demokrácia-ellenes és szocializmus-ellenes szándékaikat.

Ami a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságot illeti, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormányának ezen antidemokratikus praktikái közvetlen ellentmondásban állnak annak a külpolitikának az elveivel, amelyeket a szovjet kormány a II. világháború alatt és azt követően nyilvánosan kijelen-

tett. Íme ezen politika elvei, ahogyan azt J. V. Sztálin¹⁸, szovjet miniszterelnök 1941. november 6-i beszédében megfogalmazta:

„Nem volt és nem is lehet háborús célunk, hogy ráerőltessük akaratomkat és rendszerünket a szláv és Európa más rabszolgasorban lévő nemzeteire. A célunk az, hogy segítsük ezeket a nemzeteket a szabadságért folytatott küzdelmükben, melyet Hitler zsarnoksága ellen viselnek, majd pedig, hogy szabadon dönthessenek arról, hogy hogyan rendezik életüket országukban, ahogyan azt megfelelőnek tartják. Semmilyen módon sem lehet beavatkozni más nemzetek belügyeibe!”

A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége közötti barátsági szerződés aláírása alkalmából az akkori külügyminiszter, V. M. Molotov¹⁹ világosan kijelentette, hogy a szerződést azért írtuk alá, hogy „képesé tegyük népeinket, hogy – mindenki a saját módján –, a nemzeti függetlenség és az igazi szabadság ösvénye mentén haladjon előre.”

Jugoszlávia népei soha sem gondoltak arra – nem is gondolhattak –, hogy éppen a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormánya lesz az, amely tagadni fogja forradalmi küzdelmük fontosságát és hozzájárulásukat a fasizmus elleni harchoz; hogy éppen a Szovjet Szocialista Köztársaságok Kormánya lesz az, amely megtagadja tőlük annak jogát, hogy felnőttként irányítsák saját ügyeiket, és hogy pontosan a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormánya lesz az, amely Jugoszlávia népeivel kapcsolatban olyan felháborító módon sérti meg a szerződéseket és a szabadságszerető, demokratikus és szocialista külpolitika kinyilvánított alapelveit.

A szovjet vezetők más országok belügyeibe való be nem avatkozással kapcsolatos nézetei, az hogy az emberek szabadon intézhetik ügyeiket országukban, valamint a szovjet kormány békeszerető politikája – ezek minden jelen-

¹⁸ Sztálin, Joszip Visszarionovics (1879–1953) eredeti nevén Dzsugasvili, grúz származású szovjet kommunista politikus, a Szovjetunió teljhatalmú vezetője, diktátor. 1923-ig nemzetiségügyi népbiztos, 1922-től pártfőtitkár. 1924-től, Lenin halálától vált az ország legfőbb irányítójává.

¹⁹ Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics (1890–1986) orosz államférfi, diplomata, külügyminiszter. A Pravda egyik alapítója. 1930–1941 között a Népbiztosok Tanácsának elnöke, 1939–1949 és 1953–1956 között szovjet külügyminiszter. Nevéhez fűződik az 1939. augusztus 23-án megkötött szovjet–német meg nem támadási szerződés, közismert nevén a Molotov–Ribbentrop paktum. 1957-ben a Hruscsov megbuktatására tervezett sikertelen puccsot követően valamennyi tisztségétől megfosztják, és Mongóliába nevezik ki nagykövetnek. 1960–1961 között a Nemzetközi Atomenergiai Ügynökségben képviseli a Szovjetuniót. Tovább bírálja Hruscsovot, amiért 1962-ben a pártból is kizárják.

tésüktől megfosztott szavak, ha összehasonlítjuk a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormányának jelenlegi politikájával, melyet egy olyan független ország ellen folytat, mint például Jugoszlávia, amely mindig a leg-
őszintébb barátsági és együttműködési politikát folytatta a Szovjet Szövetségi Köztársaságok Szövetsége és annak kormánya irányában.

A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormányának a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségével folytatott baráti politikája annak a felszabadító és forradalmi harc természetes kifejeződése volt, melyet Jugoszlávia népei vittek végbe saját országukban. A Szovjetunió segítségét függetlenségük, szabad nemzeti és állami fejlődésük garanciájának tekintették. E célból még az előtt szövetségi szerződést kötöttek a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségével, hogy a háború véget ért volna. Ez a szövetség volt az első szerződés, amit a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság kormánya egy másik országgal kötött. A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormánya, a legőszintébb baráti politikát folytatva a Szovjetunió irányában, számos gazdasági és más jellegű megállapodást kötött a Szovjetunióval, attól a céltől vezérelve, hogy szoros baráti kapcsolatot fejlesszen ki Jugoszlávia és a Szovjetunió között. A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormánya szovjet katonai és más tanácsadókat hívott Jugoszláviába, legkiválóbb katonáit és más embereit küldte tanulni a Szovjetunióba, megbízta a szovjet kormányt a jugoszláv gyerekek nevelésével, akiket szovjet iskolákba küldött. A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormánya, a barátsági szerződéssel összhangban, minden nemzetközi fórumon és minden nemzetközi kapcsolatában őszintén együttműködött a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormányával, és támogatta annak külpolitikai álláspontját – ami jól ismert tény. Így a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormánya következetesen hajtotta végre a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségével kötött barátsági szerződésben foglaltakat. Mindannak ellenére, ahogy a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormánya megszegte azt, a jugoszláv kormány minden esetben felidézte ezt a szerződést és állhatatosan arra törekszik, hogy a két ország között felmerülő minden vitás kérdést a fent említett szerződés szellemében eljárva oldjon meg.

A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormánya egyoldalúan bontotta fel a Jugoszláv Szövetségi Népköztársasággal kötött barátsági szerződést, habár jól tudta a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormányának erőfeszítéseiből, valamint azokból a tényekből, amelyeket Edvard Kardelj,²⁰ jugo-

²⁰ Kardelj, Edvard (1910–1979) jugoszláv forradalmár, politikus. A jugoszláv marxizmus, a titoizmus egyik fő ideológusa. Tito kinevezett utóda. A második világháborúban több partizánakcióban vesz részt. Megszervezi a szlovéniai ellenállást. Az 1946-os alkotmány kidolgozója. Irányítja a külügyeket, 1948–1953 között hivatalosan is külügyminiszter. Az „el nem kötelezettségi politika” egyik fő támogatója.

szláv miniszterelnök-helyettes és külügyminiszter mondott beszédében az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének plenáris ülésén 1949. szeptember 26-án, utalván arra, hogy Jugoszlávia „semmilyen tömb támogatását nem élvez, egyetlen titkos szerződést sem kötött, sem nem lépett be olyan katonai tömbbe, mely a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége ellensége lenne.” Ugyanakkor a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormánya megmutatta, hogy nem törekszik arra, hogy a Jugoszlávia és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége közti viszony a barátság és a kölcsönös együttműködés szellemében fejlődjön, ahogy arról a szerződés rendelkezik.

A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormánya, attól a céltól vezérelve, hogy igazolja a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság elleni legújabb ellenséges [unpacific] lépését, jegyzékében egyetlen okként a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormányának állítólagos, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségével szembeni ellenségességére hivatkozik – azokra a kitalációkra, hazugságra [falsehood] és provokatív szándékokra, melyeket a Budapesten folytatott perben hoztak fel. A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormánya már a per során tiltakozott az ilyen – a történelemben páratlan – provokációk ellen, és hangsúlyozta, hogy a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormányának tulajdonítják azokat az aljas terveket, amelyeket egyes más országokkal együtt a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének egyes vezetői hajtanak végre egy független szocialista állam, Jugoszlávia ellen. Az a tény, hogy pontosan a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Kormánya volt az első, aki először használta [evoked] indokként a „budapesti per”-t a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság elleni legújabb barátságtalan [unpacific] lépéseihez, tisztán megmutatta a Jugoszlávia elleni ezen galád provokáció kitalálónak és szervezőinek személyazonosságát, valamint, hogy kik tartották ezt fontosnak és miért. Nyilvánvaló, hogy a fent említett szerződés a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Kormánya részéről történő felmondásának oka nem a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormányának állítólagos, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége ellen irányuló ellenséges politikája, ahogy azt a budapesti perben feltételezték.

A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság népei és kormánya nem lepődtek meg azon, hogy a szerződés felmondása a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége részéről történt. Valójában a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormányának számos korábbi lépése sértette a szerződést és azt holt betűvé változtatta [transformed it into a dead letter]. A szerződés felmondása egy újabb komoly lépés, mely nyilvánvalóvá teszi a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormányának a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság felé irányuló barátságtalan [unpacific] szándékait. A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormányának ezen lépése csak a világ legreakció-

sabb köreinek érdekeit és háborús uszító kampányait szolgálja, háborús hisztériát keltve a világon, valamint súlyos csapást mérve a békére és a nemzetközi együttműködésre.

A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormánya megjegyzi, hogy a második világháborút követően a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormánya egyetlen más országgal szemben sem tett hasonló lépéseket, még kapitalistával szemben sem, habár a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormánya néhány ilyen ország politikáját ellenségesnek és szovjetellenesnek tartja.

A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormánya megjegyzi, hogy a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormánya egyoldalúan bontotta fel a barátsági, kölcsönös segítségnyújtási és a háború utáni együttműködésről szóló szerződést, miután az 1949. augusztus 23-i 415140. számú jegyzékében a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormánya megismételte készségét, hogy „a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormányával felmerülő minden vitás kérdés megoldásában a mindkét kormány által elfogadott nemzetközi szerződésekkel összhangban és azok szellemében fog eljárni.” A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormánya nem csak válasz nélkül hagyta a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormányának erre pozitív javaslatát, hanem a barátsági, kölcsönös segítségnyújtási és a háború utáni együttműködésről szóló szerződés felbontásával még arra is kísérletet tett, hogy elvesse magától [to cast off] önként vállalt kötelezettségeit és megakadályozza annak a helyzetnek a békés megoldását, melyet a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormánya a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság ellen irányuló ellenséges politikája keltett.

A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság felé irányuló ilyen politika és ilyen lépések révén a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormánya megsérti az Egyesült Nemzetek Szövetsége Alapokmányában foglalt nemzetközi alapelvet.

Tudomásul véve a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormányának 1949. szeptember 28-i jegyzékét, amelyben egyoldalúan felmondja a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége közti barátsági, kölcsönös segítségnyújtási és a háború utáni együttműködésről szóló szerződést, a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormánya megjegyzi, hogy a szovjet kormánynak a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság felé irányuló ellenséges [unpacific] lépéséből felmerülő esetleges következményekért a felelősség teljesen a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Kormányát terheli.

Belgrád, 1949. október 1.

8. dokumentum

A szovjet kormány 4. számú jegyzéke (1949. október 25.), amelyben Karlo Mrazović²¹ moszkvai jugoszláv nagykövetet az ország elhagyására szólítják fel

A Szovjetunió Kormánya felhatalmazza a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Külügyminisztériumát, hogy a következőket közölje Jugoszlávia kormányával:

A kém- és államellenes tevékenységet folytató Rajk és társai budapesti perében²² bebizonyosodott, hogy Jugoszlávia jelenlegi szovjet nagykövete, Mrazović, bizonyos idő óta kémkedik és felforgató tevékenységet folytat a Szovjetunió ellen, valamint, hogy Jugoszlávia SZSZKSZ-beli nagyköveteként, a Szovjetuniót rágalmazó koholmányokat tett közzé a jugoszláv sajtóban.

Ezen okok miatt a szovjet kormány lehetetlennek tartja, hogy Mrazović Jugoszlávia diplomáciai képviselőjének minőségében az SZSZKSZ-ben maradjon.

Moszkva, 1949. október 25.

9. dokumentum

A jugoszláv kormány 419631. számú tiltakozó jegyzéke (1949. október 29.) Karlo Mrazović, Jugoszlávia moszkvai nagykövetének megalapozatlan kiutasítása tárgyában

A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Külügyminisztériuma teljesen megalapozatlannak tartja a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Külügyminisztériuma 4. számú (1949. október 25.) jegyzékét, amelyben megtagadják, hogy a JSZNK korábbi moszkvai követe, Karlo Mrazović az országban maradjon. Jól ismert tény, hogy 1949. október 15-én Zágrábban, a Horvát NK

²¹ Mrazović, Karlo-Gašpar (1902–1987) jugoszláv kommunista politikus. 1919-ben a magyar Tanácsköztársaság alatt a vörösök oldalán harcol. A spanyol polgárháborúban tagja a nemzetközi brigádnak. 1939-ben tér vissza Jugoszláviába. 1947–1949 között budapesti és moszkvai nagykövet. 1949–1952 között horvát miniszterelnök. 1952–1953 között Jugoszlávia mexikói és kubai nagykövete. Életével kapcsolatban lásd még a következő dokumentumot.

²² Lásd a 15. lábjegyzetet.

Szabórának²³ hatodik rendes ülészakán a népi küldöttek egyhangúan megválasztották Karlo Mrazovićot a Horvát NK Szabóra Elnöki Tanácsának elnökévé.

Ugyanakkor a szovjet kormány jegyzékében Karlo Mrazović ellen irányuló sértésekkel és rágalmozgásokkal kapcsolatban a JSZNK Kormánya szükségesnek tartja annak hangsúlyozását, hogy a Szovjetunió kormánya további segítséget nyújt a Budapesten Jugoszlávia ellen folyó alávaló összeesküvésnek²⁴, továbbá megpróbálja bemocskolni a Horvát Szábor Elnöki Tanács elnökének jó hírét és tekintélyét.

Jól ismert tény, hogy Karlo Mrazović fiatalon csatlakozott a haladó forradalmi mozgalomhoz, és az első világháború után részt vett a magyar nép forradalmi küzdelmében. Ezt követően Moszkvából, ahol hét évet töltött az SZK(b)P tagjaként, a köztársasági Spanyolországba²⁵ ment, ahol 1937-ben, a nemzetközi brigád tagjaként harcolva súlyosan megsérült. Rokkantként hagyta el Spanyolországot, majd a régi [former] Jugoszláviában folytatta önfeláldozó forradalmi küzdelmét, erősítve [upholding] az igaz népi harcos dicsőségét és tekintélyét. 1941-ben Karlo Mrazović egyike volt a horvát népfelkelés szervezőinek és vezetőinek, valamint a háború végéig a nemzeti felszabadító harc magas rangú katonai és politikai vezetője maradt. A háború után népi küldötté és a Horvát NK kormányának miniszterévé választották. Ezt követően a JSZNK teljhatalmú követeként Magyarországra küldték, majd később a JSZNK nagyköveteként a Szovjetunióba.

Míndezen tények a szovjet kormány előtt is jól ismertek. Ebből nyilvánvalóan következik, hogy az említett szovjet kormányjegyzék új ösztönzést kíván adni a jugoszláv-ellenes kampánynak, valamint, hogy egyrészt a barátsági, kölcsönös segítségnyújtási és a háború utáni együttműködésről szóló szerződés

²³ Szábor a horvát parlament neve.

²⁴ Utalás a Rajk-perre. Lásd a 15. lábjegyzetet.

²⁵ A spanyol polgárháború 1936-ban tört ki a baloldal februári nagyarányú győzelmét követően. A jobboldali és fasiszta pártok vezetésével júliusban köztársaság ellenes felkelés tört ki. A Largo Caballero vezetésével 1936 szeptemberében megalakult népfrentkormányral szemben októberben Francisco Franco tábornokot emelték államfővé. Francót de jure Hitler és Mussolini is elismerte, és jelentős segítséget nyújtottak számára. Ezzel szemben a köztársaságiakat hivatalosan egyetlen ország sem támogatta, bár a nemzetközi brigádokban számos nemzet önkéntesei harcoltak, köztük magyarok is, például Rajk László vagy Zalka Máté (Lukács tábornok). A három éven át tartó polgárháború Franco győzelmével végződött. Az eltérő becslések 600 ezer körülre teszik a harcokban életüket veszítettek számát. Az eltérő becslésekkel kapcsolatban lásd: Anderle Ádám: Spanyolország története. Budapest, Pannonica, 199. p. 148. A spanyol polgárháborút a második világháború főpróbájának is szokás nevezni.

egyoldalú felmondásával a JSZNK és az SZSZKSZ közti viszonyt még inkább feszültté tegye, másrészt, hogy a világ közvéleménye előtt a lehető legnagyobb mértékben rágalmazza meg a JSZNK állami vezetőit.

A JSZNK Kormánya tiltakozik a szovjet kormánynak az SZSZKSZ és Jugoszlávia kapcsolatában bevezetett módszerei ellen, és a legerőteljesebben visszautasítja a Karlo Mrazovićot, a Horvát Népköztársaság Szábora Elnöki Tanácsának Elnökét ért rágalmazásokat.

Belgrád, 1949. október 29.

10. dokumentum

A szovjet kormány 7. számú (1949. november 16.) jegyzéke, melyben Laza Latinovićot, a jugoszláv követségi ügyvivőt az ország elhagyására szólítják fel

A szovjet kormány felhatalmazza az SZSZKSZ Külügyminisztériumát, hogy a következőt közölje Jugoszlávia kormányával:

A minisztériumnak olyan megbízható dokumentumok vannak a birtokában, amelyek alátámasztják azt a tényt, hogy Jugoszlávia szovjet nagykövetségének külügyi ügyvivője, Laza Latinović visszaél hivatalos moszkvai tisztségével, valamint felforgató és kémtevékenységet folytat a Szovjetunió ellen.

A fent említettek alapján a minisztérium feltétlenül szükségesnek tartja annak közlését a jugoszláv kormánnyal, hogy lehetetlenné vált, hogy Laza Latinović Jugoszlávia diplomáciai képviselőjeként az SZSZKSZ területén maradjon.

Moszkva, 1949. november 16.

11. dokumentum

A jugoszláv kormány 420758. számú (1949. november 21.) tiltakozó jegyzéke Laza Latinović, jugoszláv külügyi ügyvivő Szovjetunióból történő alaptalan kiutasításának tárgyában

A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Külügyminisztériuma a következőt tudatja a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Nagykövetségével:

Utalva az SZSZKSZ Külügyminisztériumának 7. számú (1949. november 16.) jegyzékére, amelyben a külügyminisztérium, az SZSZKSZ Kormányának

nevében, Laza Latinovićot, a JSZNK szovjetunióbeli követségi ügyvivőjét Moszkva elhagyására szólítja fel, a JSZNK Külügyminisztériuma nyomatékosan tiltakozik a fent említett jegyzékben Laza Latinović, a JSZNK követségi ügyvivője ellen felhozott vádak ellen. Ezek minden alapot nélkülöznek és teljesen úgy találták ki őket, azzal a céllal, hogy bemocskolják a jugoszláv diplomáciai képviselők és Jugoszlávia szovjet nagykövetségének tekintélyét.

A JSZNK Külügyminisztériuma megjegyzi, annak megtagadása, hogy Laza Latinović, jugoszláv követségi ügyvivő az SZSZKSZ-ben maradjon, mely azonnal követte Karlo Mrazović, a JSZNK moszkvai nagykövetének teljesen alaptalan kiutasítását, azt jelzi, hogy az SZSZKSZ kormánya szándékosan próbálja meg ellehetetleníteni a JSZNK moszkvai diplomáciai missziójának a működését, valamint a JSZNK és az SZSZKSZ közti normális diplomáciai kapcsolatok fenntartását. Az ebből származó esetleges következményekért a felelősség teljes egészében az SZSZKSZ kormányát terheli.

Belgrád, 1949. november 21.

PÉTER VUKMAN
History of the Soviet-Yugoslav conflict
based on primary sources
(February 1948 – November 1949)

On 10 February 1948 Stalin ordered the leaders of the Yugoslav and Bulgarian Communist Parties to come to Moscow for a secret meeting. This meeting indicated the beginning of the conflict between the Soviet Union and Yugoslavia. It was followed by three exchanges of letters between the two Communist Parties, the expulsion of CPY from the Cominform, the dissolution of the Treaty of Friendship and Mutual Assistance, and the breaking-up of normal diplomatic relations. Moreover, it was accompanied with political, ideological and economic pressure.

In the present collection of sources, 11 documents are presented from the period between the Moscow secret meeting and the session of the Cominform in Budapest (February 1948 – November 1949) reflecting the wide scale of the economic and political pressure. Our effort was to provide a reader with various types of documents. Consequently, the reader can read an information from the Yugoslav Ministry of Transport on the intention of the "JUSPAD" company director to have it join the cartel of Soviet Danube shipping companies, a statement made by Major General Ante Banina to the General Staff of the Yugoslavian Army on the inveigling of Yugoslavian officers attending the Soviet Voroshilov Military Academy into the Soviet Intelligence Service.

If it was possible, both the Yugoslav and the Soviet points of view are presented: in connection with the Soviet Government's notes requesting the Yugoslav Ambassador and the Yugoslav Charge d'Affaires in Moscow to leave the country and in connection with the Yugoslav Government's decision to call all Yugoslav citizens in the USSR to return home.

Taking into consideration the importance of the unilateral breaking of the Treaty of Friendship, Mutual Assistance and Post-War Cooperation, both the Soviet's Government note and the Yugoslav response can be read in this publication.

As Hungary had an important role in the conflict, we found it necessary to provide the reader with the Yugoslav Government's note regarding incidents provoked by Hungarian frontier authorities on the Yugoslav border.

A tördelést a JATEPRINT,
a Bölcsészettudományi Kar Kiadványszerkesztősége végezte
WordPerfect 8 kiadványszerkesztő programmal.

Kiadja a JATEPress
6722 Szeged, Petőfi Sándor sugárút 30–34.
<http://www.jate.u-szeged.hu/jatepress/>

Felelős kiadó: Dr. Pándi Lajos egyetemi docens
Felelős vezető: Szőnyi Etelka kiadói főszerkesztő
Méret: A/5, példányszám: 300, munkaszám: 24/2005.

1996

26. A jeruzsálemi Szent János Lovagrend regulája. [Homonnai Sarolta, Hunyadi Zsolt]
27. Az amerikai alkotmányozási vita: a föderalisták írásából (1787–1788). [Berkes Timea]
28. Források a németek Szovjetunióba történő kitelepítéséről Közép-Kelet-Európából (1945–1953). [Köteles Péter]
29. Turgot: Levelek a toleranciáról. [Balázs Péter]

1997

30. Európai nemzeti kisebbségek kongresszusainak határozatai (1925–1937). [Eiler Ferenc]
31. Vikingek az angolszász krónikában. [Rimaszombati Károly] (*elfogyott*)
32. Gildas: Britannia romlásáról. [Novák Veronika] (*elfogyott*)

1998

33. AZ 1904-es szerb–bolgár szerződés. [Horváth Krisztián]
34. A Bayeux-i faliszőnyeg. [Jóhárt Júlia, Varga Vanda Éva] (a 18. sz. utánnyomása + színes melléklet) (*elfogyott*)
35. Szultáni fermán a Bolgár exarchátus megalapításáról. (1870. febr. 28.). [Horváth Krisztián]
36. A fiatal Napóleon írásai Korzikáról. [Jókai Rita]
37. Esztergom 1595-ös visszavétele a napi jelentések tükrében. [Bagi Zoltán Péter, Szász Géza]
38. Ausztria határai (Saint-Germain 1919. szept. 10.). [Eveli Péter, Dobos Erzsébet]
39. Tervezet a kereszténység leendő békéjéről (Podjebrád-béketerv, 1464). [Karát Tamás]
40. Törvény Skócia lefegyverzéséről (1746). [Fejér Ingrid]

1999

41. Az 1902-es orosz–bolgár katonai konvenció. [Horváth Krisztián]
42. Szemelvények Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa” c. művéből. [Nótári Tamás]
43. Marcus Tullius Cicero M. Caelius védelmében mondott beszéde. [Nótári Tamás]

2000

44. „A Népszövetség halála”. Dokumentumok az olasz–etióp konfliktus történetéből (1935–1936). [Szélinger Balázs]
45. A szudánémet kérdés a második világháborúban (Edvard Beneš és Wenzel Jaksch levelezése 1939–1943). [Kasza Péter]
46. Načertanije (A szerb nemzeti és külpolitika titkos dokumentuma, 1844). [Szajcsán Éva]
47. Juan Donoso Cortés: Értekezések. [Bán Mónika]
48. Napóleon trianoni dekrétuma az Illír Tartományok megszervezéséről. (1809. dec. 25.) [Pándi Eszter]
49. Dokumentumok az 1911–1912-es olasz–török háborúból. [Horváth Krisztián]

2001

50. Mary Rowlandson fogságának és szabadulásának elbeszélése. [Zámbó Ildikó]
51. Marcus Tullius Cicero Q. Ligarius érdekében mondott beszéde. [Nótári Tamás]
52. Békeszerződés az Egyesült Államok és Mexikó között (1848). [Kökény Andrea]
53. Navigatio Sancti Brendani Abbatis * Szt. Brendan apát tengeri utazása. [Majorossy Judit]

2002

- 54. Az 1930-as görög–török barátsági és semlegességi szerződés. [Balogh Ádám]
- 55. John F. Kennedy és Nyikita Sz. Hruscsov levelezése a kubai rakétaválság alatt. [Simon Ágnes, Simon Eszter]
- 56. Korzika 1755-ös és 1794-es alkotmánya. [Tandori Mária]
- 57. Jugoszlávia külpolitikai dilemmája 1940-ben. [Tóth-Szenesi Attila, Szajcsán Éva]
- 58. Állam – Szent Unió – Skizma. [Kovács Kálmán Árpád]

2003

- 59. Három középkori germán törvénykönyv. [Huszár Edit]
- 60. Az első világháború és a spanyol semlegesség. [Pallagi Mária]
- 61. Edvard Beneš: Az osztrák probléma és a cseh kérdés. [Gulyás László, Halmos Tamás]
- 62. Johann Martin Honigberger: Napkeleti gyümölcsök. [Buczkó Zsuzsanna]

2004

- 63. Zsebkalauz Németországhoz. [Kovács Melinda, Szilárd Balázs]
- 64. Sztálin és Tito moszkvai titkos találkozása. 1948. február 10. [Vukman Péter]
- 65. Olasz–spanyol kapcsolatok a második világháború idején. [Katona Eszter]

2005

- 66. A konstantinápolyi egyezmény (1800. ápr. 1.) és Ali pasa levélváltása a Jón-szigetek kormányzójával (1807–1808). [Szász Erzsébet]
- 67. Szemelvények Zsigmond lengyel herceg budai számadásából. [Horogszegi Zoltán, Rábai Krisztina]
- 68. Hydatius: Chronica (379–469). [Széll Gábor]
- 69. Magyar források a finn–szovjet téli háborúhoz. 1939. nov. 30.–1940. márc. 12. [Vámos Barbara]
- 70. A szovjet–jugoszláv konfliktus története a források tükrében (1948 február–1949 november). [Vukman Péter]